

Π Α Ν Δ Ω Ρ Α.

1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ, 1870.

ΤΟΜΟΣ ΚΑ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 491

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΝΑΥΤΙΚΩΝ ΝΟΜΩΝ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ (*).

ΠΟΜΕΝΟΣ εἰς τὸ ἀνέκαθεν ἐπικρατήσαν ἀκαδημαϊκὸν έθος, καὶ διὰ διαδεχόμενος τὸν ἀποθέτοντα τὴν ἀρχὴν πρύτανιν προσφέρει πρὸς τοὺς εἰς τὴν λογικὴν ταύτην ἔστίασιν συγκεκλημένους δαιτυμόνας ἐπιβόρπιον ἀνάλογον τοῦ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ παρατεθεῖσαν δικψιλῆ πνευματικὴν τροφὴν ὑπολειπομένου ὀλιγίστου συνήθως πόσιος καὶ ἐδητοῦς ἔρου, ἔρχομαι ν' ἀπασχολήσω καγὰν μῆκε πρὸς ὀλίγον διὰ συντόμου ἔρεμνης τοῦ πολλάκις ἀσκήσαντος τὸν κάλαμον τῶν τε ἴστορικῶν καὶ τῶν νομικῶν θέματος περὶ τῆς σημασίας τῶν πολυθρυλλήτων ναυτικῶν νόμων τῶν Ρόδιών, τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν οὗτοι πιθανῶς ἔλαβον ὑπαρξίαν, καὶ τῆς γνησιότητος τῆς ὑπὸ ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν αὐτούς αὐτῶν συλλογῆς.

Ζήτημα στενῶς μὲν ἀφ' ἕνδος συνεχόμενον μετὰ τῆς προγονικῆς ἥμιν εὐκλείσιας, καθὸ ἀναπολοῦν τὴν

δύναμιν ἢν ἡ τοπικῶς μικρὰ Ἑλλὰς καὶ αἱ μικροσκοπικαὶ αὐτῆς νῆσοι ἐνήσκησαν κατὰ περιβόδους ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τῶν ἴσχυρῶν αὐτοῦ καὶ ἀντιζήλων τοῖς Ἑλλησιν ἐπικρατεῖσαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μετὰ τῶν σπουδαιοτάτων νομοθετικῶν δρισμῶν, ὃν καὶ πάλαι καὶ νῦν διέπεται ἡ τροφὸς τῶν ἀνθρωπίνων καινωνιῶν ναυτιλίᾳ, οὐδόλως μοὶ ἐφάνη ἀνάξιον ν' ἀπασχολήσῃ ἐπὶ δλίγας ἔτι στιγμὰς τὴν προσοχὴν τῆς ἀξιοσεβάστου ὅμηγύρεως, ἢν ἡ ἐπέτειος τελετὴ τῆς τῶν νέων ἀκαδημαϊκῶν ἀρχῶν ἐγκαθιδρύσεως συναγείρει συνήθως ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ, καὶ ἐν ᾧ εὔτυχῶς, ὡς ἐν φιλολογικῷ τινε ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ, συναντῶνται πρανταγόθεν συνεργόμεναι ἀπασαὶ σχεδὸν αἱ τῆς Ἑλλάδος φιλολογικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ ἐπισημότητες.

Μολονότι ἡ ναυτιλία διετέλεσεν ἀνέκαθεν ὁ ἴσχυρότατος μοχλὸς τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας τῶν ἔθνων, ὀλιγίστας ἡμῖν πληροφορίας μετεβίβασαν οἱ ἀρχαῖοι ἴστορικοι περὶ τῆς νομοθεσίας δι' ἣν αὗτη διείπετο.

Οἱ συγγραφεῖς, ἐπιδιώκοντες πάντοτε ὅ, τι δύναται νὰ διεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου, καὶ ἐφιέμενοι μᾶλλον νὰ ἔχουμενοι διὰ λαμπρῶν καὶ ζωηρῶν εἰκόνων, παραχλείπουσιν ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν ἤρραν καὶ ὀλίγον τὸ κοινὸν ἐνδιαφέρονταν λεπτομέρειαν τῶν νόμων καὶ τῶν ἔθιμων τῶν ἀρχαίων ἔθνων.

(*) Μ' ἀνωτέρῳ ἴστορικῇ καὶ αἵσια μελέτῃς πραγματείᾳ ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου Κ. Γ. Α. Φάλλη πέντε ἀνέλαβεν ἐκ γένου τὸν πρυτανεῖαν τὸ 1868—69 ἵτος. Σ. Η.

τὰ ἔξαίροντα ἢ ἀνατρέποντα τὰς πολιτείας πολιτικὰ συμβάντα ἀνοίγουσι βεβαίως εύρυτερον εἰς τὴν μοῦσαν τῶν ἴστορικῶν στάδιον, καὶ πλήττουσιν ἐντονώτερον τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ ἢ ἡ ψυχρὰ ἀφόγησις τῶν νομοθετικῶν δρισμῶν, καὶ τῶν συμπληρούντων αὐτοὺς ἀγράφων ἔθιμων. Εἴντενθεν τὸ κενὸν διπερ ἐν τοῖς ἴστορικοῖς ἀπαντῶμεν ὡς πρὸς τοὺς νομοθετικοὺς θεσμοὺς καὶ τὰς λεπτομερείας τῆς ἀστυκῆς, τῆς ἐμπορικῆς καὶ τῆς ποινικῆς τῶν ἀρχαίων ἔθνων νομοθεσίας, ἐπὶ τασσοῦτον ὥστε, ἀν μὴ περιεσώζοντο οἱ δικαιωκοὶ λόγοι τῶν ἀρτόρων, ἐν οἷς ἐξ ἀνάγκης μνημονεύονται οἱ διέποντες τὸ διαύταν συγκριτόμενον δίκαιον νόμοι, ἐλαχίστην καὶ πάντη σκοτεινὴν καὶ ἀδριστὸν ἔννοιαν ἡθέλομεν ἔχει σήμερον περὶ τῆς νομοθεσίας καὶ αὐτῶν τῶν ἡμετέρων προγόνων.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀτελῆς εἶναι πάντοτε ἡ μελέτη τῶν θεσμῶν πολιτείας τινὸς, ἀν ὁ ἐφιέμενος νὰ τοὺς γνωρίσῃ μὴ ἀσχοληθῆσαι συγχρόνως εἰς τὴν μελέτην τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἔθνους, τῶν πολιτικῶν καὶ φυσικῶν περιστάσεων, ὑφ' αἵδε οὖτοι παρήγθησαν, ἐνόμισα ὅτι, πρὶν ἢ ἀριγθῶμεν εἰς τὸ ζῆτημα τῆς ναυτικῆς νομοθεσίας τῶν Ἐρδίων, δὲν θέλει εἶναι ἀπὸ σκοποῦ νὰ ῥίψωμεν προπγουμένως ἐν βλέμμα εἰς τε τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἔξωτερην κατάστασιν τῆς νήσου Ρόδου, ἡτις καὶ ὑπὸ φυσικὴν, καὶ ὑπὸ πολιτικὴν, καὶ ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἡ φιλολογικὴν ἐποψίαν εἶναι ἀξία νὰ ἐπιστήσῃ ἐπ' ὅλιγον τὴν προσοχὴν Ἑλληνικοῦ καὶ φιλομούσου ἀκροατητηρίου.

Η ἀρχαιοτάτη ἐποχὴ τῆς ἴστορίας τῶν Ροδίων δὲν εἶναι ἀπολλαγμένη τῶν μύθων, δι' ὧν ἡ γόνιμος τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν φαντασία διεκόσμησε πάντοτε τὴν νηπιάδη ἡλικίαν τῶν ἐν τοῖς ἔπεσιν αὐτῶν μνημονευομένων κοινωνιῶν. Εν γένει ἐπεκράτει παρ' Ἑλλησιν ἢ οὔτε ὅτι ἡ Ρόδος ἀνέθορεν ἐν τῆς Θαλάσσης, ή, ὡς ὁ Φίλων ἐκφράζεται, ὅτι τῆς Θαλάσσης μειωθείστης ἀνεφάνησαν αἱ νήσων δοκιμώταται Ρόδος; τε καὶ Δῆλος (¹), ἡ φήμη καὶ ὁ Πίνδαρος ἐπόμενος λέγει (²):

«Φυντὶ δ' ἀνθρώπων παλαιαῖ,
»Ρήσιες, οὕτω, δέτε
»Χθύνε δατίσοντο Ζεύς τε καὶ αἴλαντοι,
»Φανεραὶ ἐν πελέγει
»Ρόδον ἔμμεν ποντίω.
»Ἄλμυροῖς δ' ἐν βέγυσαι γέσσον κακρύψθι.»

Ἐπειδὴ δὲ, δτε ἡ διακνομὴ τοῦ παντὸς ἐγένετο μεταξὺ τῶν ἀθανάτων, ἀπόντος καὶ διακνούντος τοῦ Ἡλίου τὸν δρόμον αὐτοῦ, οὓδεις ἐπερονότες γάλ τῷ ἀποδοθῆ ὁ προσήκων αἰλῆρος, ὁ Ἡλιος πλήροφορθεῖς τὴν μονομερῆ ταύτην καὶ ἀδικον διάφεσιν τῆς

πατρόφας περιουσίας, ἐζήτησε καὶ αὐτὸς τὸ ἐπιβάλλον, καὶ ἐπαιδήσει διδένει ἄλλο μέρος ἀδικανέμητον ὑπελείπετο, ἡρκέσθη καὶ λάβη ὡς αἰλῆρον αὐτοῦ τὴν ὑπὸ τῶν θαλασσίων ὑδάτων ἐπικλυζομένην εἰσέτι νήσον, καὶ ἡ Ρόδος κατέστη ἔκτοτε ἵερά του Ἡλίου, ἐξιδιασμένης ἀπολαύοντος ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ λατρείας. Τοῦ γενικῶς ἐπικρατήσαντος ἀρχαίου τούτου μέθου τὴν πίθανωτάτην ἐξαγηγησιν εύρισκομεν εἰς τὰς καὶ σήμερον ἔτι ἀδιαλείπτως ἐν τῇ λεκάνῃ τῆς Μεσογείου ἐπισυμβαίνοντας ἡραϊστείους μεταβολὰς, οἷς νήσους καὶ αἱ ἐσχάτως ἐν Θήρᾳ ὑπὸ τὰ δυματαὶ ἡμένη πραγματοποιήσαται, ἐνθε ἡ δημιουργικὴ φύσις φαίνεται εἰσέστη ἐνεργὸς καὶ ἀκμαία.

Μές πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου ταύτης, ἀναγνώσκομεν περὶ Διοδώρῳ, ὅτι τὴν Ρόδον, Όφιουσαν τὸ πάλαι, Πελαγίαν, Τελχινίδα, Λιθραίαν, Τρινάκριαν, Ἀταβυρίαν καὶ Σταδίαν (¹) καλουμένην, κατώκησαν πρῶτοι οἱ Τελχίνες, μετοί τῆς Οαλάσσης; (²), μυθολογούμενοι ὡς μετὰ Καφείρας τῆς οὐκενοῦ θυγατρὸς ἐκθρέψκυτος τὸν Ποσειδῶνα, ὑπὸ τῆς Ρέας αὐτοῖς διαπιστευθέντα. Άπὸ τοῦ Ποσειδῶνος δὲ καὶ τῆς Ἀλίας, ἀδελφῆς τῶν Τελχίνων, ἐγεννήθη ἡ νύμφη Ρόδος. Καὶ οἱ μὲν Τελχίνες, μαντικοὶ καὶ ἀστρολόγοι, προαισθόμενοι τὸν προσγγίζοντα κατακλυσμὸν, καὶ ἀναγωρήσαντες ἐκ τῆς νήσου διεσπάρησαν κατά τε τὴν Ἑλάσσονα Ασίαν καὶ ἀλλαχοῦ (³).

Κοπάσαντος δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ, τὰ ὕδατα ἐλλιμαζοῦν ἐν τοῖς ἐπιπέδοις τόποις ἀλλ' ὁ Ἡλίος ἐρχεῖς τῆς νύμφης Ρόδου, ἀπεβρόφησε τὰ ὕδατα μετονομάσας ἐξ αὐτῆς καὶ τὴν νήσον. Ο δ' ἀληθῆς λόγος, προστίθησιν διόδωρος, ὅτι κατὰ τὴν ἐξ ἀργῆς σύστασιν ἡ νήσος ἦν ἔτι πηλώδης καὶ μαλακὴ, ὁ δὲ Ἡλίος ἀναξηράνας τὴν πολλὴν ὑγρότητα ἐζωαγόνησε τὴν γῆν, καὶ τεῦθεν οἱ μυθολογούμενοι ἐπὲτοιοῦτοι παῖδες ὠνομάσθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν αὐτοχθόνων Ἡλιάδαι (⁴). Ενδέ δ' αὐτῶν, τοῦ Κερκάφου, ἐγένοντο τρεῖς μείον, ὁ Κάμειρος, ὁ Ιάλυσος καὶ ὁ Λίνδος, οἵτινες διανείμαντες τὴν νήσου πρὸς ἀλλήλους ἔκτισαν τὰς τρεῖς ἐπωνύμους αὐτῶν πόλεις. Βασιλεύοντος δὲ τοῦ Κερκάφου, διαναθεὶς φεύγων ἐξ Αἰγύπτου μετὰ τῶν ὑπὸ τῶν τοῦ Αἰγύπτου μίσου καταδιωκομένοις θυγατέρων του, προσσωρμίσθη εἰς λίνδον τῆς Ροδίας, ἐνθε ἰδρύσατο ἱερὸν τῇ Ἀθηνᾷ

(¹) Στράβ. Γεωγρ. ΙΔ'.

(²) Διοδώρ. Ε'. 55.

(³) Διοδώρ. Ε'. 56.

(⁴) Τὴν δὲ Ρόδον, τὸ μὲν ἀρχαῖον, λαδὲ αὐτόχθινον ἐνέμεντα, ὡς ἡρχεῖ τὸ Ἡλιαδῶν γένος, οὓς Φοίνικες ανέστησαν, καὶ τὴν νήσον ἔσχον. Φοίνικων δ' ἐκπεσόντων Κάρες ἔσχον, οἵτις ἐπιπλεόντες αἱ Αιωρεῖς πλέμει τὸ Κερκίνην καταστρεψάμενοι, τρεῖς πόλεις ἔκτισαν, Λίνδον, Ιάλυσον, καὶ Κάμειρον. Κόγων, ἐν Φωτίσιοι βιβλίοι. διηγ. μζ'.

μετὰ δὲ τὴν αὐτόθι ἀποβίωσιν τριῶν ἐκ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ ἀπέπλευσεν εἰς Ἀργος. Μικρῷ δ' ὕστερον Κάδμος ὁ Ἀγήνορος, ἀποσταλεὶς ἐκ Φοινίκης παρὰ τοῦ Βασιλέως πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Εύρωπης, καὶ ὑποστὰς δεινὴν κατὰ τὸν πλοῦν τρικυμίαν, ἐξ ἣς πῦξε τὸν ἴδρυσην οἰρὸν τοῦ Ποσειδῶνος, διασώθης εἰς τὴν Ῥοδίαν, ἴδρυσεν αὐτόθι τοῦ θεοῦ τούτου τέμενος καὶ ἀφῆκε τινας τῶν μεθ' ἑαυτοῦ Φοινίκων ἵνα ἐπιμελῶνται τοῦ ναοῦ. Οὗτοι δὲ ἐλθόντες εἰς ἐπιμεῖαν μετὰ τῶν Ιαλυσίων διέμειναν ἔκτοτε ἐν τῇ νήσῳ συμπολιτευόμενοι μετὰ τῶν αὐτοχθόνων, καὶ ἐντεῦθεν ὁ στενὸς σύνδεσμος, ὃστις συνέδει τοὺς Ῥοδίους μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Σιδόνος, ἣν καὶ πατρίδικ ἐκυτῶν πολλάκις ἀπεκάλουν.

Κατὰ τὸν Διόδωρον οἱ Ἰλιάδαι, οὓς τινες συγχέουσι πρὸς τοὺς Γνητας, ή, κατ' ἄλλους, Ἰγνητας, ή Γίγαντας, θεωρούμένους παρὰ πολλῶν ὡς νέους τῆς νήσου κατοίκους, διεκρίθησαν κατὰ τὴν παιδείαν καὶ μάλιστα τὰς ἀστρονομικὰς γνώσεις. Οὗτοι εἰσηγήσαντο, λέγει διόδωρος (¹), καὶ περὶ τῆς ναυτιλίας πολλὰ, καὶ τὰ περὶ τὰς ὁρας διέταξαν. Εἰς δὲ αὐτῶν, διέρχεστατος ὅλων Τενάγης, ὅπο τῶν ἀνδρῶν διὰ φθένον ἀνηρέθη, καὶ, ἐπειδὴ ἐγνώσθη ἡ ἐπιβούλη, ἀπαντες οἱ μετασχόντες τοῦ φόνου ἐρυγον· ἐξ αὐτῶν δὲ διὰ μὲν Μάκαρ μετέβη εἰς Δέσσον, διά Κάνδαλος εἰς Κῶ, δὲ Ἀκτὶς εἰς Αἴγυπτον, ἵντες ἀνήγειρε τὴν Ἰλιούπολιν, ἀπὸ τοῦ δνάματος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ οὕτως δινομασθεῖσαν. Οὗτος, λέγουσιν, ἐδιδαξε τοὺς Αἴγυπτους τὴν θεωρίαν τῆς ἀστρονομίας. Ἐπειδὴ δὲ γενομένου παρὰ τοὺς Ἕλλησι τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ ἀπολομένων τῶν πλειστῶν ἀνθρώπων διερθάρησαν καὶ τὰ διὰ τῶν γραμμάτων ὑπομνήματα, οἱ Αἴγυπτοι ἐξιδιοποιήθησαν τὰς ἐκ τῆς Ῥόδου μεταφυτευθείσας παρὰ αὐτοῖς γνώσεις, καὶ ἐλογίσθησαν αὐτοὶ πρῶτοι εὑρεταὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ίδιας τῆς ἀστρονομίας, διὰ διατίας, πολλαῖς γενεσίς ὅστερον, Κάδμος διάγηνος ἐθεωρήθη πρῶτος κομίσκης τὰ γράμματα ἐκ τῆς Φοινίκης εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ κάτοικοι τῆς Ῥόδου παρηνωχλοῦντο ἀπὸ ὅφεις ὑπερμεγέθεις διαφθείραντας πολλοὺς τῶν κατοίκων, οἱ περιλειφθέντες ἐπειρψκην ἄνδρες εἰς δῆλον ἐπερωτήσαντας τὸν Θεὸν περὶ τοῦ μέσου τῆς ἀπὸ τοῦ κακοῦ ἀπαλλαγῆς. Χρησιμένου δὲ τοῦ ἀπόλλωνος νὰ παρακλήσωσι τὸν Φόρβαντζ, οὗδὲν τοῦ Λαπίθου, περὶ τὴν Θεσσαλίαν μετὰ πλειόνων διετρίβοντα, καὶ ζητοῦντα χώραν εἰς κατοίκησιν, ἐλθῶν οὕτως, τῇ προσκλήσει τῶν Ροδίων, κατέστρεψε τοὺς ὅφεις, ἀπαλλάξας δὲ τὴν νῆσον τοῦ φόβου κατώκησεν ἐν αὐτῇ.

Μετὰ ταῦτα, ἀλθαιμένης ὁ Ἀργεῖος, στασιάσας πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, μεταναστεύει ἐκ τῆς Πελοποννήσου, στρατὸν Δωριέων καὶ τινας Πελασγοὺς μεθ' ἐκυτοῦ ἄγων, καὶ κατὰ τὸν δοθέντα αὐτῷ χρησμὸν τέπι Δίκιαν καὶ Ἡλίου κομίζειται καὶ παρ' αὐτῶν αἰτεῖν εἰς κατοίκησιν γῆν, προσορμίζεται πρῶτον εἰς Κρήτην τὴν Διός, ἐνθα κατέλιπε τοὺς θέλοντας αὐτόθι συνοικισθῆναι, αὐτὸς δὲ τοὺς πλειστους ἔχων τῶν Δωριέων πλέον ἐπὶ Ρόδον τὴν Ἡλίου, ἐνθα ἴδρυσεν ἐπὶ τοῦ δρους Ἀταβύρου οἰρὸν Διός Ἀταβύρου.

Τέλος, βραχὺ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, Τληπόλεμος διά Ηρακλέους, φεύγων ἐξ Ἀργους διὰ τὸν θάνατον τοῦ Αικυμνίου, ὃν ἀκούσιως ἀνείλε, κατέπλευσε μετὰ τῶν παρακολουθούντων αὐτὸν Δωριέων εἰς Ρόδον προσδεχθέντες δὲ ὅπο τῶν ἐγγωρίων διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἀνδρῶν, φκησαν κοινῇ τὴν νῆσον. Τοῦ Τληπόλεμου στρατεύσαντος μετ' ἀγαμέμνονος εἰς Ἡλίου μέμνηται καὶ Ὁμηρος ἐν νηῶν καταλόγῳ·

Τληπόλεμος δ' Ἡρακλείδης οὐκετί μέγας τε,
Ἐκ Ρόδου ἐννέα ὑπας ἔγεν Ροδίων φερόχω,
Οἵ Ρόδον ἀμφιενέμοντο διὰ τρίχα κασμηθέντες,
Λίγδον, ἰηλυσόν τε καὶ ἀργιγέντα Κάμειρον (²).

Ἐκ τῶν ἀλληλοδιαδόχων τούτων μετοικεσιῶν προκύπτει, ὅτι οἱ πρῶτοι τῆς Ῥόδου κάτοικοι Τελχίνες, Ἰγνητες, καὶ οἱ τῶν Κάδμων παρακολουθήσαντες ἥσαν φυλῆς ἀσιατικῆς καταγόμενοι ἐκ τῆς Ἐλάσσονος ἀσίας καὶ τῶν παραλίων τῆς Συρίας· ἀμφισβήτησις ὑπάρχει μόνον ὡς πρὸς τοὺς Ἰλιάδας, οὓς τινες θεωροῦσι καταγομένους μᾶλλον ἐκ τοῦ Πελασγικοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Φόρβου.

Εἶναι διμοις ἐκτὸς πάσης αὐτοτήτησεως ὅτι η Ῥόδος, ὡς καὶ αἱ πλεισται τῶν λοιπῶν νῆσων τοῦ Αἴγαίου, καταφύγοντο ὅπο τῆς Φοινικῆς φυλῆς πρὶν αὐτόθι ἐγκατασταθῆ ἡ Ἑλληνική. Τὸ δὲ γεγονός τοῦτο, παρεκτὸς τοῦ Θουκυδίδου (³), ἐπιβεβιασται καὶ ὅπο δύο Ροδίων ιστορικῶν, τοῦ Πολυζήλου καὶ τοῦ Ἐργείου, οἵτινες, συγγράψαντες τὴν ιστορίαν τῆς ίδιας αὐτῶν πατρίδος, μᾶς διετήρησαν τὰς εἰς τὴν ἐκ τῆς Ῥόδου ἔξωσιν τῶν Φοινίκων ἀναφερομένας παραδόσεις. Τὴν περίεργον ταύτην παρικοπὴν τῆς ἀλλως μὴ ὄλοσχερῶς σεκομένης ιστορίας τοῦ Ἐργείου ἐνόμισα οὐχὶ ἀγαροὶ νὰ σᾶς ἀναγνώσω αὐτολεῖτε ἐκ τῶν τοῦ Λαπηναίου τοῦ Δειπνοσοφιστοῦ, σύτως ἐκφράζομένου (⁴).

«Ἐργείας οὖν δ' Ῥόδιος, ἐν τοῖς περὶ πατρίδος προειπών τινα περὶ τῶν κατοικούσαντων τὴν νῆσον Φοινίκων, φησίν, ὡς οἱ περὶ Φάλανθον (τὸν ἀρχηγὸν τῶν Φοινίκων), ἐν τῇ Ιαλυσῷ πόλιν ἔχοντες Ισχυ-

(¹) Ομήρ. Β. στίχ. 632.—Τῆς εἰς Ρόδον φυγῆς τοῦ Τληπόλεμου μέμνηται καὶ διάπλατος Βισδ. Β', δ Παυσανίας Λακωνικοῖς, καὶ Μάζιμος δ Τύρος ΙΙ'.

(²) Θεοφαν. Δ'. δ', καὶ η. (³) Λην. Η'.

ροτάτην, τὴν Ἀχαίαν καλουμένην, καὶ δαιτὸς ἐγκρυπτεῖς σύντες, χρόνον πολὺν ἀντεῖχον Ἰρίκλιψ. Ήν γὰρ αὐτοῖς καὶ θέσφρατον ἐν χρησμῷ τινὶ λεγόμενον θέειν τὴν χώραν, ἔως κόρακες λευκοὶ γένωνται, καὶ ἐν τοῖς κρατήρσιν ἵχθες φυγῶσιν. Ἐλπίζοντες οὖν τοῦτον οὐδὲποτε ἕσσεσθαι, καὶ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ῥᾳθυμοτέρως εἶχον. Οἱ δὲ Ἱφικλος πιθύμενος παράτινος τὰ τῶν Φοινίκων λόγια, καὶ ἐνεδρεύσας τοῦ Φαλάνθου πιστόν τινα πορευόμενον ἐφ' ὅδῳρ, φῶνομα τὴν Λάρκας, καὶ πίστεις πρὸς αὐτὸν ποιησάμενος, θηρεύσας ἵχθες ἐκ τῆς κρήνης, καὶ ἐμβολὼν εἰς ὅδοντον, ἔδωκε τῷ Λάρκῃ καὶ ἐκέλευσε φέροντα τὸ ὅδῳρ τοῦτο ἐκχέαις εἰς τὸν κρατήρα, ὅθεν τῷ Φαλάνθῳ φύνοχοεῖτο· καὶ δὲ μὲν ἐποίησε ταῦτα, δὲ δὲ Ἱφικλος κόρακας θηρεύσας καὶ ἀλείψας γύνψω. ἀφῆκε. Φαλάνθος δὲ ἴδων τοὺς κόρακας ἐπορεύετο καὶ ἐπὶ τοὺς κρατήρας· ὃς δὲ καὶ τοὺς ἵχθες εἶδεν, ὑπέλαβε τὴν χώραν οὐκ ἔτι αὐτῶν εἶναι, καὶ ἐπεκηρυκεύσατο πρὸς τὸν Ἱφικλον ὑπόσπονδος ὑπεξελθεῖν ἀξιῶν μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ συγκαταθεμένου δὲ τοῦ Ἱφικλου, ἐπιτεγνάται δὲ Φαλάνθος τοιόνδε τι· καταβαλὼν ἴερεια καὶ τὰς κοιλίας ἐκκαθάρας, ἐν ταύταις ἐπειρᾶτο ἐξάγειν χρυσὸν καὶ ἀργύριον. Αἰσθύμενος δὲ δὲ Ἱφικλος διεκώλυσε· προσφέροντός τε τοῦ Φαλάνθου τὸν ὄρκον, θνῶμοσεν, ἐάσειν ἐξάγεσθαι· διτι κατὰ γαστρὸς αἴρονται, ἀντισοφίζεται πλοῖας αὐτοῖς διδούς· ίνα ἀποκομισθῶσι παραλύσας τὰ πηδάλια καὶ τὰς κώπας· καὶ τὰ ἵστια, δύμσαι, φήσαι, πλοῖα παρέξειν, ἀλλο δὲ οὐδέν. Ἐν ἀπορίᾳ δὲ οἱ Φοινίκες ἔχόμενοι, πολλὰ μὲν τῶν χρυμάτων κατώρυσσον ἐπισημαίνομενοι τοὺς τόπους, ίνα ὑστερόν ποτε ἀνέλωνται ἀφικόμενοι, πολλὰ δὲ τῷ Ἱφίκλῳ κατέλιπον. Ἀπαλλαγέντων οὖν τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐκ τῆς χώρας τῶν Φοινίκων, κατέσχον τὰ πράγματα οἱ Ἑλληνες. Τὰ δὲ αὐτὰ ιστορεῖ καὶ πολύζηλος ἐν τοῖς Ροδίακοις.¹

Οὕτω λοιπὸν τὴν Φοινικὴν φυλὴν καὶ τοὺς ἐπὶ Μίνωος ἔξωσθέντας Κέρας διεδέξατο η Ἑλληνικὴ, διακριθεῖσα διὰ θαυμασίας τῶν ναυτικῶν αὐτῆς δυνάμεων καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ πνεύματος προόδου καὶ ἀναπτύξεως· τὴν δὲ δύναμιν ταύτην διετήρησεν ἐπὶ πολλὰς ἐκατονταστηρίδας διὰ τοῦ ἐνεργοῦ καὶ ἐπιχειρηματικοῦ χαρακτῆρος τῶν κατοίκων αὐτῆς· Διαδιχθέντες ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων πρὸς τοὺς νέους ἐποίκους συγκρούσεων νὰ περιφρονῶσι τῶν κινδύνων, ἔχοντες περὶ ἐκυτοὺς τὸ ἐπίζηλον παράδειγμα τοῦ ἐκ τῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων πλουτισμοῦ τῶν γειτόνων Φοινίκων, καὶ παραδειγματιζόμενοι ἐπωφελῶς ἐκ τοῦ εἰς τὴν νῆσον ταύτην παρακειμένου ἐμπορικωτάτου κέντρου τῆς Τύρου καὶ τῆς Σιδώνος, δέν ἔστραδυν, ἔχόμενοι τῶν τοιούτων παραδόσεων, νὰ καταστήσωσι καὶ τὴν νῆσον Ρόδον ἐφάμιλλον ἐκεῖνων. Ἀλλ' ή εἰς τὸ Ἑλληνικὸν πγεῦμα ιδιάζουσα πλα-

στικότης, διὰ τὴν πᾶς ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγόμενος θεσμὸς ἐνδέσται νέαν ιδιάζουσαν μορφὴν, τελειοποιούμενος κατὰ τὸ δυνατόν, ἐπέδρασεν εὐτυχῶς καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Οἱ Φοίνικες ἐμπορευόμενοι γάριν τοῦ χρυσοῦ κατάρθωσαν νὰ θαμβήσωσι τοὺς περιοίκους αὐτῶν διὰ τοῦ ὑλικοῦ αὐτῶν πλουτισμοῦ. Αἱ ἀγοραὶ τῆς Τύρου ἔνδριθον πορφύρας, χρυσῶν ὑφασμάτων, ἡλέκτρου, ἀρωμάτων, ἐλεφαντίνων δύοντων καὶ παντὸς διτι ἡδύνατο ν' ἀπαιτήῃ ἡ ἀσιατικὴ χλιδὴ καὶ πολυτέλεια. Μιᾶς διμοιρίας ἡμέρας καταστροφὴ ἔξηλειψε καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸν ἐν αὐτῇ πλοῦτον, τὸ δὲ σηματικότερο μετ' ἣρου.

Πόσον διάφορος ὑπῆρξεν η ἐνάσκησις τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐμπορίας παρὰ τοῖς Ροδίοις! Οἱ πλοῦτοι, διὰ διὰ τῶν μέσων τούτων συνήγαγον, καὶ διναΐνιττοις οἱ ποιηταὶ ἑλεγον, διτι δὲ Ζεὺς ἔνδρεξε χρυσῆν βροχὴν ἐπὶ τῆς Ρόδου,

Ἐντα ποτὲ
Βρέχε θιῶν βασιλεὺς,
Χρυσαῖς γιψάδεσσι πόλιν (¹).

δὲ πλοῦτος, λέγω, οὗτος καὶ η ἐκ χρυσοῦ βροχὴ ἀπέβησαν εἰς χειρας τῶν Ροδίων μέσα ἀποτελεσματικὰ ἐνισχύσεως τῶν τεχνῶν, ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἀλλὰ μέγα ισχυσάσης πολιτείας, καὶ τῆς προόδου τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

Καὶ πρῶτον διὰ τῆς ναυτικῆς αὐτῆς δυνάμεως η Ρόδος κατέστη μητρόπολις ἀπασῶν τῶν περιστοιχουσῶν αὐτὴν νήτων. Οὕτω, κατὰ τὸν Πλίνιον (²), ὑπέκειντο τοῖς Ροδίοις αἱ γῆσοι Κάρπαθος, Κάσσος, η ἀλλοτε Ἄχυνη καλουμένη, Νίσυρος, η ἀπὸ τῆς Κυνέδου διλίγων ἀπέχουσα μιλλίων καὶ τὸ πάλαι Πορφύρις καλουμένη, καὶ η Σύμη.

Ηρᾶς δὲ καὶ τῆς ἐν τῇ Ἐλάσσονι Ἀσίᾳ Λυκίας, καὶ τῆς Καρίας μέχρι τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ. Ἐκυρεύεσσε δὲ ἐπὶ πολλὰ ἐτη ἀποκλειστικὰς καὶ τῆς Θαλάσσης κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Στράβωνος, διπερ καὶ η Σιρύλλα ἐπισφραγίζει λέγουσα·

“Ἐν πόντῳ δὲ ἔξεις κράτος ἔποιχον ἄλλων.”

Καὶ μὲν τῷ χρονικῷ τοῦ Εὔσεβίου ἀναγινώσκομεν διτι η ὑπεροχικὴ αὐτὴ θέσις τῆς Ρόδου, ἀναφερομένη εἰς τὸ χιλιοστὸν ἐκατοστὸν ἔτος π. Χ. διήρκεσεν εἰκοσιτρία ἔτη (³). Ἀλλὰ παρὰ πάντων τῶν συγγραφέων διφιθυμὸς οὗτος δύολογεῖται· ἐφθαρμένος. Καὶ τῷ διντὶ, δὲ μὲν Στράβων ἐν γένει ἐκφρα-

(¹) Πινδάρ. Θλυπ. Ζ'. — Καὶ Φιλόστρατος. Εἰκόν. Β'. 6'. Ροδίοις δὲ λέγεται χρυσὸς ἐξ οὐρανοῦ ῥεῦσαι καὶ διεπλήσσει σφῶν τὰς οἰκίας, τὰς στενωπούς, νεφέλην εἰς αὐτοὺς ῥήξαντες τοῦ Διός. — Καὶ Ομήρ. Ιλιαδ. Β'. 670. Καὶ σφιν θεαπέσισια πλοῦτον κατέχεις Κρονίων.

(²) Plin. lib. V. Cap. XXXV.

(³) Εὔσεβ. χρονικὴ σελ. 311. Έκδ. Μεδια. 1884.

ζόμενος περὶ τῆς δυνάμεως αὐτῶν λέγει, δτὶ οἱ Ἕδοις ἐθαλασσοκράτησαν πολὺν χρόνον· ἐν δὲ τῷ βίῳ τῶν ζθντῶν εἰκοσιτρία ἔτη εἶναι καὶ τι ὀλιγώτερον ἢ ὡς ἡμέρα ἡ ἔχθες.

Ο δὲ Κικέρων, ὅστις κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιώτης π. Χ. ἐκατονταεπορίδος ἐμαθήτευσεν ἐν τῇ νήσῳ Ἀρόδῳ, ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ *pro lege Manilia* μαρτυρεῖ περὶ τῆς εἰσέτι τότε διατηρουμένης ναυτικῆς πειθαρχίας καὶ τῆς δόξης τῶν Ἀρόδιων λέγων· «*Rhodianum usque ad nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit.*»

Ἐντεῦθεν δὲ ἀπεκκλέσθησαν ναυτικὸς λαὸς καὶ ἔποχὴν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ίδιοι σεμνυνόμενοι ἐπὶ τῇ ναυτικῇ αὐτῶν ὑπεροχὴ ἔλεγον· Ἡμεῖς δέκα Ἀρόδιοι, δίκαια ναῦς. Τὴν δὲ ιδιάζουσαν ταύτην τῆς Ἀρόδιων ναυτικὴν ἀρετὴν ὑπομιμνήσκων δὲ φήτωρ Ἀριστείδης εἰς ἔποχὴν, καθ' ἣν προσεπάθει νὰ ἔξεγείρῃ τὸ ὑπὸ τοῦ κατὰ τὰ μέσα τῆς 6^η π. Χ. ἐκατονταεπορίδος κατασκήψαντος ἐν Ἀρόδῳ καταστρεπτικοῦ σεισμοῦ καταπεσὸν δημόσιον τῆς πόλεως φρόνημα τοῖς ἔλεγε· «Καιρὸς δὲ νῦν εἴκερ ποτὲ, ὡς ἄνδρες Ἀρόδιοι, σῶσαι μὲν ὑμᾶς αὐτοὺς ἐκ τῶν περιεστηκότων, βοηθῆσαι δὲ τῷ γένει τῆς νήσου, στῆναι δὲ πρὸς τὴν τύχην λαμπρῶς ἐνθυμηθέντας ὑμῶν τῶν τοῦ πολίτου κυθερήτου λόγον, θεοῖς ἔφη, χειμαζομένης αὐτῷ τῆς νεώς καὶ καταδύεσθαι προσδοκῶν, τοῦτο δὴ τὸ θρυλλούμενον· ἀλλ', ὡς Ποτιεδάν, ισθι ὅτι δρθάν τὰν ναῦν καταδύσω, δηλῶν δὲ οὖν δειλιάσει οὐδὲν ἀγεννές οὐδὲ ταπεινόν τι πράξει, ἀλλὰ πάντα δὲν τὰ αὐτοῦ πληρώσας πρότερον ἢ κακῶς ἀπολούμενος· ὡς τοῦ μὲν ἀπολέσθαι καὶ καταδύναι τὴν ναῦν, τὴν τύχην κυρίαν οὗσαν φέρει, τοῦ δὲ καὶ χρὴ πράξαι πρὸ τούτου, οὐκέτι ἐν ἀλλῷ τὴν ἀπαίτησιν, ἀλλ' αὐτὸν αὐτῷ τινα τοῦτο διφεύλοντα, καὶ οὖν μόνου κύριος ἐστιν, τούτῳ δέον περιλιπεῖν ἔτι ζῶντα» (¹).

Ιδρυταν δὲ καὶ ἀποικίας πολλὰς καὶ ισχυρὰς οἱ Ἀρόδιοι πολὺ πρὸ τῆς συστάσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγάνων, πρῶτον μὲν τὴν Ἀρόδην ἐν Ιθηρίᾳ, ἐν τῇ Ιεπανικῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Καταλονίας, καλουμένην σήμερον Rosas, ήν ἔπειτα κατέσχον οἱ τὴν Μασσαλίαν κτίσαντες Φωκαῖς· εἶτα τὴν Παρθενόπην ἐν τοῖς Ὁπικοῖς, σὴν σημερινὴν Νεάπολιν· δὲ Ἐλπίας μετὰ πολλῶν Ἀρόδιων καὶ Κώων ἐσύστησε τὴν Σαλαπίαν ἐν Δαυνίοις τῆς Ἀπουλίας, μετὰ δὲ τὸν Τρωικὸν πόλεμον, τὰς Γυμνησίας νήσους, τὰς σήμερον καλουμένας Βαλεαρίας. Κατώκησαν δὲ καὶ τὴν Σύβαριν οἱ μετὰ Τληπολέμου, καθὼς μαρτυρεῖ δὲ Ἀριστοτέλης, καὶ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ὡς δὲ Ἐπιφάνιος, καὶ τοὺς Σδάλους, πόλιν τῆς Κιλικίας, μετονομασθεῖσαν ἔπειτα Πομποκιόνπολιν.

(¹) Αριστείδ. Τόμ. Β'. Ροδικός.

Μορεληθέντες δὲ τῆς παρακμῆς τῶν ἐν τῇ Γαλατίᾳ Φοινικικῶν ἀποικιῶν ἐγένοντο κύριοι καὶ τοῦ ἐν τῇ Μεσογείῳ ἐμπορίου, ἔκτισκν δὲ καὶ πόλεις τινάς, οἷον τὴν Ἀρόδον καὶ τὴν Ἀρόδην παρὰ τὰς ἐκ τοῦ θεάτρου αὐτῶν ὁνομασθέντος Ἀρόδην ποταμοῦ, καὶ τέλος, κοινῶς μετ' ἀποίκων Κρητῶν, τὴν Γέλαν ἐν Σικελίᾳ, ἀφ' ἣς εἶτα ἐκτίσθη δὲ Ἀκράγας. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ καὶ Θουκυδίδης ξυγγρ. σ'. 4. «Γέλαν δὲ Αντίφημος ἐκ Ἀρόδου καὶ Ἐντιμος ἐκ Κρήτης, ἀποίκους ἀγαγόντες, κοινῇ ἐκτισαν, ἔτει πέμπτῳ καὶ τεσσαρακοστῷ μετὰ τὴν Συρακουσῶν οἰκησιν· καὶ τῇ μὲν πόλει ἀπὸ τοῦ Γέλα ποταμοῦ τοῦνομα ἐγένετο, τὸ δὲ χωρίον, οὗ νῦν ἡ πόλις ἐστι, καὶ δὲ πρῶτον ἐτειχίσθη, Δίνδιοι καλεῖται.»

Ἐπεικύρων δὲ ἀποίκους καὶ εἰς τὴν Λυκίαν, ἔνθα ὥκησαν τὰς Γάγας, καὶ ἐν Ίωνίᾳ τὴν Τέων, καὶ ἄλλας τινάς πόλεις ἐν Καρίᾳ περὶ τὴν Ἀλικαρνασσόν· τέλος νῆσόν τινα ἀρτίως γεννθείσαν μεταξὺ Θήρας καὶ Θηρασίας, ἢ πρῶτοι οἱ Ἀρόδιοι ἐθάρρησαν ἐπιπροσπλεῦσαι, καὶ Ποσειδῶνος Ασφαλίου ἵερὸν ἐδρύσασθαι (¹).

Καὶ κατὰ τὴν Αρόδον ἐτέλει ὑπὸ βασιλείς, ὃν πρῶτος διετέλεσεν ὁ ζδηνού μνησθεὶς Τληπόλεμος δὲ Ἐρακλείδης, ἐνδόξως ἐν τῷ Τρωικῷ πολέμῳ πεσών.

Μολονότι δὲ ἡ ιστορία τῆς περιόδου ταύτης εἶναι λίαν σκοτεινή, μᾶς διετήρησεν ὅμως τὰ δύναματα διαφράγματα βασιλέων, ὡς τὸ τοῦ Δακμαγέτου, διαδόχου τοῦ Τληπολέμου, τὰ τοῦ Διαγόρου, τοῦ Εὔαγόρου, τοῦ Κλεοβούλου, τὸ τοῦ 6^η. Διαγόρου, υἱοῦ τοῦ Δακμαγέτου, τοσοῦτον ἀγαπητοῦ καταστάντος, ὡς ἐξ αὐτοῦ δινομασθῆναι Διαγορίδας τοὺς διαδόχους αὐτοῦ.

Μετὰ τοὺς Διαγορίδας ἐθασίλευσαν οἱ Άσκληπιάδαι, ἀλλὰ μένει ἀγνωστος ἡ ἀκριβὴς ἔποχὴ ὅτε ἡ Αρόδης ἐπαύσε νὰ βασιλεύηται. Είναι δῆμος ἀνακριθῆτον ὅτι διετηρεῖτο ἡ βασιλικὴ ἀρχὴ μέχρι τοῦ ἔτους 668 π. Χ. μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Είρας καὶ τὸν 6^η. Μεσσηνιακὸν πόλεμον, ὅτε δὲ ἀριστομένης διαφέρεται προσφυγῶν πρὸς τὸν Δακμάγετον, βασιλέα τῆς Ιαλυσοῦ.

Άλλ' ἐπὶ Πεισιαστράτου ἡ Αρόδης ἦδη ἐδημοκρατεῖτο, ὡς ἐκ τῆς παρὰ Διεγένει τῷ Διαερτίῳ σωζομένης ἐπιστολῆς Κλεοβούλου τοῦ Δινδίου πρὸς Σάλωνα καταφαίνεται.

Κλεόβουλος Σόλων.

«Πολλοὶ μέρη τινὰς εἰσιν ἔταιροι, καὶ οἶκος πατέλ. Φαμὶ δὲ ἐγὼ ποτιτιωτάτας εἰσεῖσθαι Σόλων τὰς Λιγδοὺς δαμοκρατεομέγαν. Καὶ ἀγάσσος πελαγία, ἐνθα δικέοντες οὐδὲν δεινὸν ἐκ Πεισιαστράτου. Καὶ τοὶ ἔταιροι μὲν ἐκαστόθεν πάρ τος βασοῦνται» (²).

(¹) Στράβ. Α'. 57.

(²) Διογίν. Διαιρτ. Β. Α', Κεφ. σ'. ἐγ βίῳ Κλεοβούλου.

Η δημοκρατικὴ διοίκησις τῆς Ἄρδου διήρκεσεν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας. Λλλὰ μετὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, εἰς δὲ συνέστησαν αἱ ναυτικαὶ δημοκρατίαι τῆς Ἑλλάδος, οἱ Χῖοι, οἱ Κᾶοι, οἱ Ἄρδιοι μετὰ τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ὡς ἐπιβουλευομένων τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, ὁ Μαύσωλος βασιλεύονταν τότε τῆς Καρίας, συμπράττοντος καὶ τοῦ Ἄρδιου Μῆγος λόχου, ἐξαπατήσας τὸν ἀπερισκέπτως εἰς αὐτὸν ἐμπιστευθέντας Ἄρδιους, κατέλυσεν αὐτῶν τὴν Δημοκρατίαν, παραδοὺς τὴν ἔξουσίαν εἰς ὅλην τὴν θυνταύτην.

Τὴν διηγαρχίαν τῆς Ἄρδου ἐνίσχυσεν ἡ διαδεχθεῖσα τὸν Μαύσωλον σύζυγος αὐτοῦ Ἀρτεμισία. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτῆς οἱ Ἄρδιοι ἀνέκτησαν πάλιν τὴν ἐλευθερίαν των, θην κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσιν εἰσέτι ἀκμαίαν, δὲν καὶ κινδυνεύσασαν τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδροῦ καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὑπερασπίσθησαν δὲ αὐτὴν ἡρωϊκῶς καὶ μετ' ἐπιτυχίας κατά τα ἀπομητρίου τοῦ πολιορκητοῦ καὶ βραδύτερον κατὰ τοῦ Μιθριδάτου.

Η Ἄρδος ἐδοξάσθη ἰδίως διὰ τῆς πρὸς τὰς Μούσας καὶ τὰς ὥρας τέχνας σταθερῆς καὶ ϕιλοτίμου αὐτῆς προστασίας. Αἱ σχολαὶ αὐτῆς, έσχον ἀπασχον τὴν ἐπιστημάτητα τῶν ἐπιφανεσέρων σχολῶν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἀκμὴν αὐτῶν.

Η φιλολογία, ἡ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας, τῆς ῥητορικῆς τέχνης καὶ τῆς εὐγλωττίας ἤκμασαν ἐν Ἄρδῳ (¹). Η βιβλιοθήκη τοῦ Πτολεμαίου ἐσχημάτισθη κατὰ μέγα μέρος ἐκ συγγραμμάτων συλλεγέντων ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ. Καὶ ἀφοῦ δὲ ἡ Ἄρδος ὑπέκυψεν, ὡς αἱ λοιπαὶ ἡλληνικαὶ πόλεις καὶ χῶραι, εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, διετήρησε μόλις ταῦτα τὴν ἡθικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν αὐτῆς ὑπεροχὴν, ὑποχρεοῦσα τοὺς νικητὰς νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ διδασκαλία αὐτῆς. Η Ἄρδος καθιερώθησε ἔθιστες ἀφευκτοὺς συμπλήρωμα πάστης ἐλευθερίου ἀγωγῆς νὰ μεταβαίνῃ εἰς τὴν Ἄρδον καὶ νὰ παρασκευάζηται ἐν ταῖς σχολαῖς αὐτῆς εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς εὐγλωττίας τοῦ βηματος καὶ τῆς ἀγορᾶς.

Ἐκτὸς ἀναριθμήτων ἄλλων ἔνδεξιων Ἄρδαιων, οὓς εὑρίσκουμεν ἐπισκεψιμένους τοὺς ἐν Ἄρδῳ διδάσκοντας τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ῥητορικὴν, εἴς τῶν ἐπισημοτέρων πῆς Ἄρδης πολιτῶν ἀνδρῶν καὶ ῥητόρων, ὁ Κικέρων, ἀναφέρεται μαθητεύσας αὐτῷ παρά τε τῷ ῥήτορι Ἀπολλωνίῳ τῷ Μόλωντι, καὶ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ Ποσειδώνιῳ. Ἐπειδὴ δὲ ἐμνήσθημεν ἐνταῦθα τοῦ Κικέρωνος, θεωροῦμεν χαρακτηριστικώτατον τῆς ἐποχῆς ἑκαίνης γεγονός νὰ μηνημονεύσω-

μεν τῶν πρὸς αὐτὸν λόγων τοῦ Ἀπολλωνίου. Μὴ ἐννοῶν τὴν Ρωμαϊκὴν διάλεκτον, ὁ Ἀπολλώνιος παρεκάλεσε τὸν Κικέρωνα νὰ συντάξῃ τὴν μελέτην αὐτοῦ ἐλληνιστί. Προθύμως ὑπήκουεν δὲ Κικέρων, ἐλπίζων ὅτι οὕτω θέλει τεθῆ εἰς κρίτηνα θέσιν ὁ Ἀπολλώνιος νὰ τῷ ἀπευθύνῃ τὰς διερθώσεις καὶ παρατηρήσεις του. Ἀφοῦ δὲ δὲ Κικέρων ἀπήγγειλε τὴν μελέτην του, οἱ μὲν περιεστηκότες ἀπαντεῖς ἐξεθείαζον τὴν γλωφυρωτοτος τοῦ λόγου καὶ τὸ θέμα τῶν ἐννοιῶν ὁ δὲ Ἀπολλώνιος, οὗτος κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπαγγελίας ἐφάνη ἀρεσκόμενος, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς τελετῆς διέμεινε σύννους ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ἐπειδὴ δὲ Κικέρων ἦχθετο πρὸς τὸν τρόπον τοῦτον, εἰς μὲν, εἶπεν, ὁ Κικέρων, ἐπαινῶ καὶ θαυμάζω, τῆς δὲ Ἑλλάδος οἰκτείρω τὴν τύχην, βλέπων τὰ μόνα καλὰ, ἀτιναχθεῖν μπολείπετο, προσκτηθέντα καὶ ταῦτα διὰ σεῦ τοῖς Ρωμαίοις, τὴν παιδείαν καὶ τὸν λόγον ^o (¹).

Τὸ ποιούτους οἰωνοὺς ἐνεργοῦντες οἱ Ἄρδιοι, ἀτομούμενοι ν' ἀναθέτωσι τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων αὐτῶν πραγμάτων εἰς τοὺς ἐπὶ πολιτικῇ συνέσαι, οἰκογομίᾳ καὶ ἀρετῇ μάλιστα διακρινομένους πολίτας, προστατεύοντες ἐνθουσιασμῶς τὰς ὥραίς τέχνας, καὶ ἀφιερόμενοι νηπιόθεν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ κατὰ τὰς τοπικὰς παραδόσεις παρὰ αὐτοῖς ἐπιτραφέντος ἐφόρου τῆς ναυτιλίας Ποσειδώνος, ἔχοντες γνώσεις τινὰς ἀστρολογικὰς καὶ συλλέξαντες ἀφθονον πλοῦτον ἐκ τῆς ἐμπορίας, ἦτον ἐπόμενον νὰ ῥυθμίσωσι τὰς πολλαπλᾶς καὶ ἡδη εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀνεπτυγμένας ἐμπορικὰς καὶ ναυτικὰς αὐτῶν σχέσεις δὲ ὅρισμαν, ὡν τὴν σοφίαν καὶ τὴν τελειότητα μαρτυρεῖ η παρὰ πάντων σχεδὸν τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἔθνων δημόφωνος παραδοχὴ τῶν νομοθετικῶν αὐτῶν βάσεων.

Άλλ' οἱ δρισμοὶ οὗτοι ἀπετέλεσαν γραπτὸν δίκαιον, ή καθιερώθησαν διὰ τῆς χρήσεως καὶ ισχυσαν ὡς ἔθιμα δικαιωνισθέντα διὰ τῆς παραδόσεως;

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπηγόρωγεν ἐπὶ πολὺ καὶ διαιρεῖ ἔτι καὶ σήμερον τοὺς νομοδιδασκάλους μεμερισμένους εἰς δύο πάντη διακεκριμένης καὶ ἀντίθετα συστήματα. Ή μερὶς τῶν μὴ παραδεχομένων τὴν ὑπαρξίαν γραπτῶν Ἄρδην ισχυρίζεται, δῆτι οἱ Ἄρδιοι παρεκλαΐσοντες παρὰ τῶν Φοινίκων τὰς ἀρχαίας αὐτῶν παραδόσεις, εἴτε ὡς πρὸς τὴν ναυτικὴν ἐν γένοι τάξιν καὶ οἰκονομίαν, εἴτε ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκδικάσεως τῶν ναυτικῶν διενέξεων, κατέστησαν αὐτὰ κοινότερα διὰ τῆς μετὰ τῶν ἄλλων ἔθνων ἐπιμείζοντας.

Ἄν αἱ διατάξεις αὐταὶ ἀπετέλουν, λέγουσι, γραπτὸν δίκαιοιον, ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ μηνημονεύσωται

(1) Ο Λισγίνης καταργεῖ μετά τὴν θήταν αὐτοῦ εἰς Ἄρδην εἰσεστησεν αὐτόθι σχολὴν καταστάσαν ἐπίσημον. Πλούταρχ. Δημοσθένεος, ΚΑ'.

(2) Πλούταρχ. Κικέρων § IV.

ύπο των συγγραφέων, ιδίως δὲ ὑπὸ τῶν εἰς τὴν νῆσον ταύτην χάριν τελειοτέρας διδασκαλίας φοιτήσαντων ἐπισάμμων Ῥωμαίων, Κάτωνος, Βρούτου, Κινέρωνος, Πομπηίου, Σερβίου Σουλπικίου, Ιουλίου Καίσαρος καὶ πολλῶν ἄλλων, ἀφοῦ μάλιστα οἱ Ῥωμαῖοι μεγίστην εἰς τὸ δίκαιον τοῦτο ἀπένεμον ἀξίαν, οἵ δὲ ἐπισημότεροι τῶν νομοδιδασκάλων αὐτῶν, ἐν ᾧ ἀναφέρονται γνωμοδοτοῦντες αυνήθως περὶ τῶν ναυτικῶν διεγένεσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Ῥοδίων νόμων, οὐδαμοῦ φαίνονται παρατιθέντες τὸ κείμενον τῶν νόμων τούτων. Ναὶ μὲν δὲ Κικέρων μνημονεύει, ὡς καὶ δὲ Στράβων, τῆς ναυτικῆς εύνομίας τῆς νήσου ταύτης, ἀλλ᾽ δὲ ἐπεινος οὗτος ἀνάγεται μᾶλλον εἰς τὸν ναυτικὸν τῶν Ῥοδίων δργανισμὸν καὶ τὰς ἐπιτετραμμένας τὴν λύσιν τῶν ναυτικῶν διαφορῶν ἴδιαζεύστας ἀρχὰς εἰς τὴν προστασίαν ἐν γένει τῇς ἐμπορίας καὶ τῶν ναυτικῶν μένων.

Εἶναι βέβαιον δὲ οἱ Ῥόδιοι, μακρὰν τοῦ νὰ βλέπωσι ζηλοτύπια; τὴν ἐμπορικὴν πρόσοδον τῶν μεθ' ἁμίν διετέλουν εἰς σχέσιν ἔθνων, καὶ νὰ προσπαθῶσιν, ὡς οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, ν' ἀποκλείσωσιν αὐτὰ τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἐμπορίας, ἐπροστάτευον μάλιστα τοὺς ἐμπορευομένους, κατεδίωκον τὰς πειρατικὰς συμμορίας, καὶ, ὡς δὲ Στράβων λέγει, ἐπλεον πόρρω τῆς οἰκείας ἐπὶ εισηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων (¹). Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἀπίθανον νὰ ἐμορμώθησαν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς καὶ τῶν ἀμοιμόρφων ἀποφάσεων τῶν ναυτούδικεων ἐπὶ ζητεμάτων ἐνδιαφερόντων τὴν ναυτιλίαν ἀργαλίτινες ναυτικοῦ δικαίου, αἵτινες διὰ τῶν ἀδιαλείπτων πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς σχέσεων τῶν Ῥοδίων κατέστησαν γνωσταὶ καὶ εἰς αὐτοὺς, οἷας δὲ διετηρήθησαν καὶ ἐγγράφως νομοθεσία διμούς θετική καὶ σταθερή, ἀνάλογος πρὸς τὰς τῶν μεταγενεστέρων ἔθνῶν ναυτικὰς συλλογὰς, οὐδέποτε φάνεται παρ' αὐτοῖς σχηματισθεῖσα.

Ἄν τὰ διθυμα τῶν Ῥοδίων ἦσαν γραπτὰ καὶ δὲν διετηροῦντο ἀπλῶς ἐν τῇ μνήμῃ τῶν μετ' αὐτῶν σχετικομένων ἔθνων, οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες δὲν θέλον διετάσσειν νὰ τὰ οἰκειωθῶσι συγχώνευσοντες αὐτὰ εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν νομοθεσίαν καὶ μετασχηματίζοντες τοὺς δρισμοὺς τούτους εἰς θετικὸν ναυτικὸν δίκαιον. Πιθανώτερον φαίνεται, δὲτι ἀπαντεῖσθαι ἀρχαῖοι λαοί, ὃν τὴν προσεχὴν καὶ τὸν θαυμασμὸν εἴλεινεν ή περὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτικὴν ἐπιστήμην διεροχὴ τῶν Ῥοδίων, πᾶσαν κατ' ἔθνους διαφεύγοντες καθιερώσασθαι ἀρχὴν τοῦ ναυτικοῦ δικαίου, τὴν ἐθεώρουν ὡς νόμον προερχόμενον ἐκ γραπτοῦ τῶν Ῥοδίων δικαίου καὶ ἐχαρακτήριζον διὰ λέξεων Ῥόδιος νόμος πάντα δρισμὸν ἀφορῶντα τὰ ναυτικά.

Οσάκις δὲ οἱ Ῥωμαῖοι νόμοδιδάσκαλοι ἐκπλοῦντο νὰ ἐρμηνεύσωσι διατάξεις τῶν ἐθίμων τούτων, ἐλέγοντα ἐρημηνεύοντες τὸν Ῥόδιον νόμον, *de lege Rhodia respondebant*. Ἐντεῦθεν σύναγονται, διτὶ δὲ φημιζόμενη περὶ τὰ ναυτικὰ ἐπιστήμητα τῶν Ῥοδίων ἀφορεῖ μᾶλλον τοὺς πρὸς ἐκδίκασιν τῶν ναυτικῶν δικαίωρῶν καθιερωθέντας θεσμοὺς, καὶ διτὶ τὸ νάυτικὸν αὐτῶν δίκαιον οὐδέποτε ἐγγράφη, συνίστατο δὲ μᾶλλον ἐκ ναυτικῶν πάραδόσεων πάραδειγμάτων γενικῶς ἀντὶ καθολικοῦ δικαίου.

Καὶ τοι διαγνωρίζοντες τὸν σοβαρότητα τῶν προεκτεύεντων ἐπιγειρημάτων δὲν διστάζομεν μᾶλλον ταῦτα ν' ἀσπασθῶμεν τὴν ἀντίθετον δόξαν μετά τῶν παραδεχομένων τὴν ὑπάρχειν γραπτὸν Ῥοδίων νόμων στηρίζομενοι εἰς τὰ ἐπόμενα. Εἶναι διαρφισθήτητον διτὶ μίαν τῶν σπουδαιοτάτων βάσεων τῆς ἱστορικῆς πίστεως ἀποτελοῦσι τὰ ὑπόμνηματα. Ἐν τῷ σώματι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου, ἐν τῷ Πανδέκτῃ, μπάρχει τμῆμα ἐπιγραφόμενον εἴκη τοῦ Ῥοδίου νόμου περὶ ἐκβολῆς.» (Βιβλ. XIV τίτλ. Β', *de lege Rhodia de jactu*), διπερ προδήλως ἐμραίνει, διτὶ οἱ δρισμοὶ τοῦ τίτλου τούτου ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τῶν νομοδιδασκάλων γενομένων ἐπὶ τῇ βάσει ἐρμηνείας νόμου τινὸς ή καὶ ναυτικῆς ἵσως νομοθετικῆς συλλογῆς τῶν Ῥοδίων.

Ἐν τῷ πρώτῳ τῷ δοντὶ τεμαχίῳ τοῦ τίτλου τούτου τοῦ Πανδέκτου εἴρονται ή φράσις: «Οἱ Ῥόδιοι νόμοις δρίζειν (Lege Rhodia cavelur), τὰ δὲ μετά τὴν φράσιν ταύτην ἐπόρενα σημειοῦνται ἐν ταῖς ἀρίσταις ἐκδόσεσι τοῦ Πανδέκτου διὰ χαρακτήρων ή σημείων ἐμφανύντων κείμενον πάραπλέμενον καὶ ἀλλαγόντων ἀντιγεγραμμένον, δι' δὲ καὶ διαφόρους οὔτε οὐδεμίᾳ περὶ τούτου ὑπάρχει ἄλλη ἀπόδειξις παρὰ τὸν τρόπον τῆς παραθέσιν αὐτῶν ἐν τῷ Πανδέκτῃ. Πόθεν οἱ ἐξαιρετικοὶ δισταγμοὶ ὡς πρὸς μόνον τὸν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον παρατίθεμενον Ῥόδιον νόμον; Τίς ποτε ἀμφίστατο περὶ τῆς ἀληθίους διπάρξεως τῶν Ἀττικῶν νόμων, ὃν τεμάχιον ή μεκονωμένους δρισμοὺς, πολλάκις μάλιστα μόνον κατ' ἔννοιαν ἀναφερομένους, ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Δυσίου, τοῦ Αἰσχίνου;

Οὐ νόμος θ' τοῦ αὐτοῦ τίτλου ἐλήφθη ἐκ συγγραφῆς τινος τοῦ Μακιανοῦ, *ad legem Rhodiām*, εἶναι δηλούντι ἀπόσπασμα ἐξαγθὲν ἐκ πράγματείας τοῦ νομοδιδασκάλου τούτου περὶ τοῦ Ῥοδίου νόμου. Εὐ-

(¹) Σημεῖον B. I.

τῷ τεμαχίῳ ψόντῳ ἀναφέρεται ἡ γνωστὴ ἀπάντησις τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίου.

Ἄξιασις Εὐδαιμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνῖνον βασιλέα.

« Κύριε βασιλεῦ Ἀντωνίνε, ναυράγιον ποιήσκεν τες ἐν τῇ ἴταλίᾳ διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλαδας νήσους οἰκούντων. Ἀντωνῖνος εἶπεν Εὐδαιμονί· Ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύρισς, δὲ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. Τῷ νόμῳ τῶν Ῥωδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν φυ μή τις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναγτιεύται· τοῦτο δὲ αὐτὸς καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν.»

Οἱ αὐτοκράτωρ ἀπονέμει εἰς τὸν Ῥόδιον νόμον ἀποκλειστικὸν κύρος ἐπὶ τῶν ναυτικῶν διενέξων, γαρακτηρίζων αὐτὸν ὡς ἴδιαζον δίκαιον ἐπὶ τῶν ναυτικῶν πραγμάτων· αὐτοῦ οἱ δρισμοὶ θέλουσι, λέγει, διφρυδζόνται, ἐφ' ὅσεν νεώτερος τις νόμος δὲν εἰταχθῇ ῥυθμίζων ἄλλως τὴν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ἔννομον σχέσιν.

Δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν δτι οἱ τοσοῦτον θρησκευτικῶς εἰς τὸ ῥῆμα τοῦ νόμου προσκολλώμενοι 'Ρωμαῖοι ἡθελον γαρακτηρίσει ὡς νόμους διθνεῖα καὶ ἔκφυλλα ἔθιμα, μὴ ἀπολαύοντα νομοθετικοῦ κύρους οὐδὲν ἐν τῷ τόπῳ ἐμορφώθησαν; Πῶς ὁ κύριος τοῦ κόσμου αὐτοκράτωρ ἡθελε κλίνει γόνυ ἐνώπιον ζένων καὶ ἀβεβαίων δρισμῶν στερουμένων πάσης νομοθετικῆς κυρώσεως καὶ διατηρουμένων μόνον ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀνθρώπων;

Ἔτον ἄλλως δυνατὸν τοιαῦται ἀδριστοὶ καὶ εὑμετάβλητοι παραδόσεις, μεταδιδόμεναι εἰς τὰ ξένα ἔθνη διὰ τῶν ναυτῶν καὶ τῶν ἐμπόρων, νὰ ἐμπνεύσωσι τοσοῦτον ὑψηλὴν τῆς ἐκστῶν ἀξίας ἔννοιαν, ὃστε νὰ τὰ παραδεχθῶσι πρὸς ῥύθμισιν τῶν σπουδαιοτέρων κοινωνικῶν αὐτῶν σχέσεων;

Βεβαίως οἱ Ῥόδιοι παρέλασθον παρὰ τῶν γειτόνων καὶ πρώτων κατοίκων τῆς νήσου αὐτῶν Φοινίκων τὰς ἀρχαίας αὐτῶν παραδόσεις εἴτε ὡς πρὸς τὴν ναυτικὴν τάξιν ἐν γένει, εἴτε ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκδικάσεως τῶν ναυτικῶν διενέξεων ἴδιως· ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον αἱ πολλαπλαὶ διενέξεις κοινωνίας ἀνεπτυγμένης νὰ ῥυθμίζωνται ἐπὶ πολλὰς ἐκατονταετηρίδας δι' ἀπλῶν ἔθιμων μὴ περιβεβλημένων τὸ κύρος τῆς ἀρχῆς καὶ διὰ τοῦτο εὐχερῶς παραβιαζομένων. Ἀπαντα ταῦτα τὰ ἱστορικὰ διδόμενα πείθουσιν δτι τὰ ναυτικὰ ἔθιμα τῶν Ῥωδίων περιεβλήθησαν θαττον ἡ βράδιον τὸν θετικὸν γαρακτηρά τοῦ νόμου.

Ἐὰν ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου χορηγουμένων ἡμῖν τούτων ἐπιχειρημάτων μεταβιβλεν εἰς τοὺς ἱστορικοὺς, θέλομεν εῦρει τὸν Στράβωνα ἀποδίδοντα εἰς τοὺς Ῥωδίους εὐνομίαν περὶ τὰ ναυτικά, τὸν δὲ Κικέρωνα γαρακτηρίζοντα τὸ ναυτικὸν δίκαιον τῶν Ῥωδίων διὰ τοῦ δρου disciplina, συμβινοῦτος, κατὰ τὴν ἐν ἄλλοις χιερίοις τῶν συγγραμ-

μάτων τοῦ Κικέρωνος ἀπονεμούμενην αὐτῷ ἔννοιαν, σύνολον νομοθεσίας επηριζομένης οὐχὶ εἰς ἀκλα ἔθιμα, ἀλλ' εἰς βάσεις νομοθετικὰς καὶ ἐπισήμους. Τελος, καὶ τοῦτο θεωροῦμεν ἐν τῶν σκουδιωτάτων ἐπιχειρημάτων μὴ ἀποχρώντως ἐκτιμηθὲν ὑπὸ τῶν ἀντιδοξούντων τὸ κυριώτερον μέρος τῆς συλλογῆς ταύτης, οὗτοι τὸ τρίτον αὐτῆς τρῆμα, τὸ ἐκ πεντηκονταενὸς κεφαλαίου συγκείμενον καὶ ἴδιως τὸς βάσεις τῶν Ῥωδίων νόμων περιλαμβάνον, κατεχθρίσθη ἀπαραλλάκτως, ὡς ἐν τῇ συλλογῇ ταύτη σώζεται, ἐν τῷ Η' τίτλῳ τοῦ βιβλίου ΝΕ' τῶν Βασιλικῶν. Είναι δυνατὸν γὰρ ὑποθέσωμεν, δτι οἱ συλλέξαντες τοὺς νόμους τῶν Βασιλικῶν νομοδιδάσκαλοι ηθελον καταγωρίσει ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ ὡς νόμους ἀπλᾶς καὶ παντὸς δημοσίου κύρους στερούμενα ἔθιμα, δηδοτι οἱ νομοδιδάσκαλοι οὗτοι καὶ οἱ τὴν σύνταξιν τῶν Βασιλικῶν διατάξαντες αὐτοκράτορες Βασίλειος, Δέων καὶ Κωνσταντίνος ἡπατάθησαν μὴ ἀναγνωρίσαντες τὴν νόθευσιν;

Ἀλλ' εἰς τίνας ἐποχὴν πιθανολογεῖται ἡ εἰσαγωγὴ τῶν νόμων τούτων; Εἰς τῶν ἴδιως ἀσχοληθέντων εἰς τὴν μελέτην τῆς νομοθεσίας τῶν ἀρχαίων ἔθνων, δοσοφὸς Μαρκήσιος Παστορέτος, ἐπόμενος τῇ γνώμῃ τοῦ Φουριέρου περὶ ὑδρογραφίας, ἀναβιβάζει τὴν εἰσαγωγὴν τῶν Ῥωδίων νόμων εἰς τὴν ἐννάτην π. Χ. ἐκατονταετηρίδα. Ἀλλ' ἡ πόλις Ῥόδος μόλις, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος, ἐκτίσθη μετὰ τὰ Πελοποννησιακὰ τὸ 408 ἔτος π. Χ. ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀρχιτέκτονος, ὑφ' οὗ καὶ δο Πειραιεὺς, ἵπποδάμου τοῦ Μιλησίου, συνοικισθεῖσα ἐκ τῶν κατοίκων τῶν τριῶν πόλεων καὶ κληθεῖσα Ῥόδος ἀπὸ τῆς νήσου, τὸ δὲ ναυτικὸν αὐτῆς δὲν ἔλαβε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, εἰ μὴ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τρίτης π. Χ. ἐκατονταετηρίδος, μετὰ τὴν παρακμὴν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, ἐποχὴν, καθ' ἦν οἱ Ῥόδιοι, ἀποκρούσαντες γενναίως τὰς ἀπειλητικὰς δυνάμεις τοῦ Πολιορκητοῦ, ἀνήγειρον, εἰς τιμὴν τοῦ παρ' αὐτοῖς λατρευομένου Ήλίου, μεγαλοπρεπὲς τρίπαιον, τὸν Κολοσσὸν αὐτῶν, ἐκ τοῦ προΐόντος τῆς πωλήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου δωρηθεισῶν αὐτοῖς πολιορκητικῶν μηχανῶν.

Οπως δὲ ἀμφισβητεῖται ἡ ὑπαρξίας καὶ ὁ χρόνος τῆς εἰσαγωγῆς τῶν νόμων τούτων, διαφίλονεικεῖται προσέτι καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς παρὰ τῶν Ῥωμαίων παραδοχῆς αὐτῶν. Κατὰ τὸν ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐκδόσεσι τῆς συλλογῆς τῶν Ῥωδίων νόμων ἀπαντώμενον πρόλογον, διενέξεις ἡγέρθησαν μεταξὺ ναυτῶν, ναυακλήρων καὶ ἐμπόρων, περὶ τῆς μετὰ τὴν ἐκδολὴν συνεισφορᾶς. Οἱ δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πραίτωρ Νέρων ἐπρότεινε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τιβέριον νὰ πέμψῃ πρεσβευτὰς εἰς Ῥόδον ἵνα συλλέξωσι τοὺς εἰς τὴν ναυτικὴν ἐμπορίαν ἀναγομένους νόμους. Δεκτῆς

ἢ γενοκένης τῆς προτάσσεως τοῦ Νέρωνος καὶ ἐπανελθόντων τῶν ἀπισταλμένων, δὲ αὐτοκράτωρ ἐκριψε τὸ ἔργον μετὰ προηγουμένην ἐπιδοκιμασίαν τῆς Συγκλήτου, ἀνέθετο δὲ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν εἰς τὸν ὑπατὸν Ἀντωνίνον.

Πλεῖστοι διμώς συγγράφεις διαιρεῖσθαι τὴν γνησιότητα τοῦ προλόγου τούτου. Ιδίως δὲ δὲ ὁ Ὁλλανδὸς Βυγκερσοίκιος, ἐν τῇ περὶ τοῦ νόμου Θ' τῶν Πανδεκτῶν δε jactu πραγματείᾳ αὐτοῦ, ἐκδοθείσῃ ἐν Ἀγρῷ τὸ ἔτος 1702, μετ' αὐτὸν δὲ καὶ δ. Παστορέτος θεωροῦσιν αὐτὸν ἀπόκρυφον.

Πρὸς στήριξιν δὲ τῆς γνώμης αὐτῶν φέρουσι πρῶτον, ὅτι ἐπὶ Τιβερίου δὲν ἀπαντᾶται ἐν τοῖς ὑπατικοῖς χρονικοῖς ὑπατοῖς Ἀντωνίνος ἀλλ' ἐπὶ Κλαυδίου. Ἀλλὰ τίς ἀγνοεῖ ὅτι πολλάκις ἐν τῷ αὐτῷ ἔται ὑπῆρχαν πλείστοις ὑπατοῖς, ἐνίστε ἀπλοὶ ὑποκατάστατοι (Suffecti), ὃν τὰ δινόματα σπανίως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀναφέρονται ἐν τοῖς χρονικοῖς τούτοις; Δὲν εἶναι δὲ ἀδύνατον δὲ ἐπὶ Κλαυδίου ὑπατεύσας Ἀντωνίνος νὰ διετέλεσεν ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ καὶ ἐπὶ Τιβερίου, ἀφοῦ ή μὲν βασιλεία τοῦ Τιβερίου ἐληξε τὸ ἔτος λζ' μ. Χ., δὲ Κλαυδίος ὑιεδέχθη μετὰ δὲ ἔτη, ἡτοι τὸ μάτιος μ. Χ., τὸν μετὰ τὸν Τιβερίου βασιλεύσαντα Καλίγολαν. Τέλος, δ. Παστορέτος ἐκφράζει πιθανωτάτην τινὰ γνώμην, ὅτι οἱ Ῥόδιοι νόμοι ἐκυρώθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κλαυδίου, ὅστις ἐν τῷ προλόγῳ τούτῳ ἀποκαλεῖται Τιβερίος Καῖσαρ, καθόσον, ὡς γνωστὸν, δ. αὐτοκράτωρ οὗτος μνημονεύεται πολλαχοῦ καὶ ὑπὸ τοῦτο τὸ δινόματον. Ἀλλως τε ἀν δ. πρόλογος οὗτος, ὅστις δὲν εὑρίσκεται ἐν ἀπασι τοῖς κώδιξιν, εἶναι ἔργον μεταγενέστερον, γνώμη καθ' ἡμᾶς πιθανωτάτη καὶ θιν δὲν ἀποκρούμεν, οὐδὲν διμώς ἀποδεικνύει ὅτι τὰ δι' αὐτοῦ καὶ τῶν κειμένων τῶν Πανδεκτῶν βεβαιούμενα γεγονότα δὲν ἔλαβον χώραν ὡς ἐν αὐτῷ ἀναφέρονται. Οὕτων ἐὰν κατὰ ταῦτα περιδεχθῶμεν ὅτι δ. πρόλογος οὗτος εἶναι ἔργον ζειρὸς μεταγενεστέρας, ή ὑπόθεσις αὗτη οὐδαμῶς δύναται νὰ παραβλάψῃ τὴν γνησιότητα τῆς συλλογῆς, ἡτις καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ προλόγου τούτου ἔργον εἶναι, καὶ ἐν πλείστοις χειρογράφοις κώδιξι μετὰ τοῦ προλόγου τούτου δὲν συνδέεται.

Οὐλως διάφορον τῆς περὶ τῆς ὑπάρχειας γραπτῶν Ῥόδιων νόμων ἀμφισσῆταις εἶναι τὸ ζήτημα, ἀν δὲ τὸ δινόματον τοῦ Ῥόδιου νόμου σωζομένη σήμερον συλλογὴ περιέχῃ τοὺς γνησίους νόμους τῶν Ῥόδιων. Διάφορος νομοδιδάσκαλοι, ιδίως δὲ δ. Οὐδεννιος, ἐν τοῖς προλεγομένοις αὗτοῦ εἰς τὴν περὶ τῶν ναυτικῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων πραγματείαν τοῦ Πεκκίου, δὲν ἐδιστασκοῦν νὰ θεωρήσωσι τὴν συλλογὴν ταῦτην ὡς τὸ γνήσιον κείμενον τῶν Ῥόδιων νόμων. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἐξέφρασεν δ. νομοδιδάσκαλος Γοδοφρέ-

δος (4), δ. Ιαννώντης ἐν τῇ περὶ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως (στορίχ αὐτοῦ (5), καὶ δ. διάσημος ὑπομηματιστὴς τοῦ περὶ ναυτιλίας διατάγματος τῆς Γαλλίας τοῦ 1681 Οὐαλίνος (6).

Ο δὲ μαρκήσιος Φ. Παστορέτος ἐν τῇ περὶ τῆς ἐπιφύσης τῶν Ῥόδιων νόμων πραγματείᾳ αὐτοῦ, βραβεύεται ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς ἀκαδημίας κατὰ τὸ 1784 (7), ἀν καὶ παραδέχεται τὴν ὑπαρξίαν γραπτῶν Ῥόδιων νόμων, συντασσόμενος μετὰ τῶν ἀναβιβαζόντων αὐτοὺς εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους τῆς Ῥόδου χρόνους, ἐκφράζει διμώς ἐν τινὶ ὑποσημειώσεις τὴν γνώμην, ὅτι η σήμερον σωζομένη συλλογὴ δὲν εἶναι γνησία. Τὴν γνώμην τοῦ Παστορέτου ἡκαλούθησε πιστῶς δ. Ἀλέξανδρος Σωμβέργιος ἐν τῷ περὶ τῶν ναυτικῶν τῆς Ῥόδου νόμων συνταγματίῳ αὐτοῦ (8).

Ο Βυγκερσοίκιος, ἐν τῇ ἡδη μνησθείσῃ διατριβῇ αὐτοῦ περὶ τοῦ νόμου Θ' τῶν Πανδεκτῶν *De lege Rhodia de jactu*, στηριζόμενος ιδίως εἰς τοὺς ἐν τῇ συλλογῇ ταύτη ἀπαντωμένους μὴ Ἑλληνικοὺς δρους, σαβουράτον, ναυφράγιον, φίσκος, πράιδα, παραθήκη, παραθηκάριος, ἀποφαίνεται αὐτὴν ἔργον κερδοσκόπου τινὸς σκότιον καὶ ἀπόκρυφον. Βεβαίως οὐδεὶς θέλει ἐσχυρισθῆ ὅτι η σωζομένη συλλογὴ τῶν Ῥόδιων νόμων διετηρήθη κατὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ πρωτότυπον αὐτῆς Δωρικὴν γλῶσσαν· δλίγη προσογή κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν πείθει ἔκαστον ὅτι δ. τύπος, ὑφ' ἦν η συλλογὴ αὕτη σώζεται, τὸ λεκτικὸν αὐτῆς, εἶναι ἔργον νεωτέρου τινὸς ὑπομνηματιστοῦ μᾶλλον η τοῦ ἀρχετύπου νομοθέτου, καὶ ὅτι συλλέξας οὗτος τὰς ἀρχαίας διατάξεις ἐσκόπει νὰ τὰς καταστήσῃ κοινωτέρας καὶ εὐληπτοτέρας εἰς τὴν τάξιν μάλιστα τῶν ναυτικῶν, εἰς οὓς ἥσαν προσθισμέναι. Ἀλλ' ἐὰν εξαιρέσωμεν τοὺς δλίγους τούτους Ῥωμαϊκοὺς δρους, ὃν η ἀνάμιξις ἐξηγεῖται ὡς ἐκ τῆς ἐπιμιξίας καὶ τῶν στενῶν σχέσεων, αἵτινες συνέδεον τοὺς Ῥόδιους μετὰ τῶν Ῥωμαϊών, η γλῶσσα τῆς συλλογῆς ταύτης δύναται εὐλόγως νὰ ἀναβιβασθῇ εἰς τὴν πρώτην μ. Χ. ἐκατονταετηρίδα, καθ' ἦν οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες διέταξαν τὴν εἰς Ῥόδον ἀποστολὴν ἀνδρῶν ἐπιτετραμμένων νὰ συλλέξωσι τοὺς νόμους τούτους.

(4) J. Godefroi, *De dominio maris*.

(5) *Istoria civile del Regno di Napoli* di Pietro Giannone. Bιλ. 6'. Κεφ. 6, § 2.

(6) Les premières lois maritimes sont, de l'avis de tout le monde, les lois Rhodiennes. Selon le père Fourrier, dans son traité d'hydrographie, ces lois ont été formées environ le temps que Josaphat régnait en Judée, c'est-à-dire 61 ans après Salomon. Quoi qu'il en soit, c'est le bureau de la jurisprudence nautique. Valin, *Commentaire sur l'ordonnance de la marine du mois d'août 1681*.

(7) Dissertation par M. de Pastoret, sur cette question: Quelle a été l'influence des lois maritimes des Rhodiens sur la marine des Grecs et des Romains? Paris 1784.

(8) Schomberg, *Treatise of the maritime laws of Rhodes*, Oxford 1786.

Ἐπειγείρημα τῶν διαιμφισθούντων τὴν γνησιότητα τῆς συλλογῆς εἶναι, ὅτι ἐν τῷ Κεράλαιῷ ἐτοῦ 6' τμήματος, ἐνῷ γίνεσται λόγος περὶ ὅρκου τῶν ἐπιβατῶν, τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν ναυτῶν, ἀπαντᾶται καὶ ἡ λέξις Εὐαγγέλιον. Ἐνῷ δὲ οἱ Ἱόδιοι δὲν εἰχον παραδεγμῆν τὸν χριστιανισμὸν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ἡ μ. Χ. ἑκατονταετερίδος, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ διατάσσηται ἐν τοῖς νόμοις αὐτῶν Εὐαγγέλιος ὅρκος; Ἀλλὰ πρῶτον παρατηροῦμεν ὅτι ἐν χειρογράφοις τῆς συλλογῆς ταύτης, παρακεκυρωθεῖσι: γάρ τιν πρακτικῆς χρήσεως ἐπὶ τῶν δικαιομένων ναυτικῶν ὑποθέσεων, δὲν φαίνεται παντάπασιν ἀπίθανος ἡ ὑπὸ τῶν μεταγενστέρων ἀντιγραφέων προσθήκη τοῦ ὄρου τούτου, σύμφωνα πρὸς τὰς ἡδη εἰσχθείσας τότε ἴδεας τοῦ χριστιανισμοῦ. Τις ἀγγοεῖ τὸν περὶ τὰς τοιαύτας διορθώσεις ζηλον τῶν ἀντιγραφέων; Πρὸ πάντων δημοσίᾳ μᾶς ἐπιτραπῇ, νὰ ἐκφράσσωμεν τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν περὶ τῆς ὁλίγης προσοχῆς, μεθ' ἣ; οἱ ἀσπασθέντες τὴν εἰς τὴν γνησιότητα τῆς συλλογῆς ἀντικειμένην γνώμην τοῦ Βυγκερσούκεου προέβησαν εἰς τὴν περὶ τούτου χρίσιν. Ἡ περὶ τοῦ ὅρκου τῶν ναυτικῶν, τῶν ναυτῶν καὶ τῶν ἐπιβατῶν διάταξις ἀπαντᾶται ἐν τῷ 6' καὶ τῷ γ' τμήματι τῆς συλλογῆς, ἀλλ' ὁ ὅρκος Εὐαγγέλιος ὅρκος εὑροται μόνον ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ, τῷ κυρίῳ ἀποκαλουμένῳ Ἱόδιῳ νόμῳ. Ἡ περίστασις αὕτη μᾶς φαίνεται ἀποχρώσα, ὥστε νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ τοῦ 6' τμήματος μαρτυροῦσι περιπλέον ἢ. ὁ Ἀρμενόπουλος ἐν τῇ Ἑξαδιήλῳ αὐτοῦ, Βιβλ. Β'. τίτλ. ια'. περὶ ναυτικῶν κεφ. ἀ. λέγων:

«Τὰ ναυτικὰ πάντα καὶ ὅσα κατὰ θάλασσαν κρίνεται, Ἱόδιῳ τέλμεται νόμῳ καὶ κατὰ τοὺς Ἱόδιους δικάζεται νόμοις, ὅταν μὴ ἄλλος νόμος ἐναντιούμενος τοῖς τῶν Ἱόδιων νόμοις εὑρίσκηται εἰσὶ γάρ οἱ τῶν Ἱόδιων νόμοι τῶν ἄλλων ναυτικῶν νόμων παλαιγνέστεροι.»

6'. Τὸ ἐν τέλαι τοῦ Ἱόδιου νόμου ἐν τοῖς πλείστοις χειρογράφοις ἀπαντώμενον ἀπόσπασμα ἐκ νομικοῦ τινος συγγράμματος τοῦ Δουκίμου ἢ Δουκιών μαρτυροῦντος ὅτι ἐν γένει τὰ ναυτικὰ ζητήματα ἀπεφασίζοντο καὶ ἐδικάζοντο κατὰ τοὺς Ἱόδιους νόμους, ὅσάκις νεωτέρα τις νομοθετικὴ διάταξις δὲν ἔτρεποποιήσει τοὺς δρισμοὺς ἐκείνους, ἀλλ' ὅτι, ἐπειδὴ εἰσέφρησεν καταχρήσεις περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν Ἱόδιων νόμων, οὓς τινες παρεμβρφωσαν πρὸς τὸ τέλον αὐτῶν συμφέρον (καὶ τισις αὕτως ἐσχηματίσθη τὸ δεύτερον τῆς συλλογῆς μέρος), καὶ ἐπειδὴ ἡ τῶν πραγμάτων μεταβολὴ ἀπήτησεν ἐξ ἀνάγκης νέους νόμους τεθεῖναι ἀναπληροῦντας τὸ τοῖς παλαιοῖς ἐλλείπον καὶ μεταποιοῦντας ἐκείνους πρὸς τὸ κοσμιώτερον καὶ ειρηνότερον, ἐνομοθετήθησαν τοιοῦτοι μεταγενεστέρως παρὰ βασιλέων ἀγαπώντων τὸ δίκαιον· «ὅπου οὖν οὐχ εὑρίσκεται νέος νόμος παλαιῷ νόμῳ τῶν Ἱόδιων ἀντιταττόμενος, κατὰ τοὺς Ἱόδιους νόμους τὰ ναυτικὰ ζητήματα κρίνεται. Όπου δὲ ἔτεροι νόμοι,

κίας ἐπομένως, μεταξὺ τῶν δύο τούτων τμημάτων. Τὸ δεύτερον εἶναι προδηλως μεταγενέστερον τοῦ τρίτου, ἀντὶ δὲ νὰ ἐπιγράψηται, ὡς τοῦτο, «Ρόδιος νόμος, παραπέμπει εἰς ἐκείνον διάκις δὲν τὸν ἀντιγράφει, οἱ δὲ δρισμοὶ αὐτοῦ ἀποτελοῦσι μάλλον ἀντικείμενον κανονισμοῦ ἢ νομοθετικῆς ὑλῆς. Ἐν αὐτῷ μόνῳ εὑροται ἡ φράσις «Εὐαγγέλιον ὅρκον παρεγέτωσαν,» καὶ παραδόξως οὐδεὶς μέχρι τοῦδε παρετήρησεν ὅτι ἡ λέξις Εὐαγγέλιον δὲν εὑρίσκεται ἐν τῇ ἀντιστοιχῷ διατάξει τοῦ «Ρόδιου νόμου» οἱ ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι ἀπαντώμενοι οὗτοι ὅροι ἀποδεικνύουσι τὴν διάφορον καταγωγὴν τῶν δρισμῶν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς τοῦ ἐν τῷ τρίτῳ τμήματι περιλαμβανομένου «Ρόδιου νόμου».

Ἐκτὸς τῶν οὐσιαστικῶν τούτων ἐπιχειρημάτων δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὸ ἡδη μνησθὲν, ὅτι ἐν τοῖς Βασιλικοῖς μόνα τὰ ναῦ. κεφάλαια τοῦ τρίτου τμήματος περιελήφθησαν, δὲ πρόλογος καὶ τὰ κεφ. τοῦ 6' τμήματος, ἵξωδελίσθησαν, περίστασις ἐμφαίνουσα καὶ κατὰ τὴν κρίσιν τῶν συνταξάντων τὰ Βασιλικὰ νομοδιδασκάλων τὴν γνησιότητα τοῦ Ἱόδιου νόμου, τὴν ὑποπτον δὲ καταγωγὴν τοῦ λεγομένου Ναυτικοῦ νόμου.

Περὶ τῆς γνησιότητος τῶν διατάξεων τοῦ γ'. τμήματος μαρτυροῦσι περιπλέον ἢ. ὁ Ἀρμενόπουλος ἐν τῇ Ἑξαδιήλῳ αὐτοῦ, Βιβλ. Β'. τίτλ. ια'. περὶ ναυτικῶν κεφ. ἀ. λέγων:

«Τὰ ναυτικὰ πάντα καὶ ὅσα κατὰ θάλασσαν κρίνεται, Ἱόδιῳ τέλμεται νόμῳ καὶ κατὰ τοὺς Ἱόδιους δικάζεται νόμοις, ὅταν μὴ ἄλλος νόμος ἐναντιούμενος τοῖς τῶν Ἱόδιων νόμοις εὑρίσκηται εἰσὶ γάρ οἱ τῶν Ἱόδιων νόμοι τῶν ἄλλων ναυτικῶν νόμων παλαιγνέστεροι.»

6'. Τὸ ἐν τέλαι τοῦ Ἱόδιου νόμου ἐν τοῖς πλείστοις χειρογράφοις ἀπαντώμενον ἀπόσπασμα ἐκ νομικοῦ τινος συγγράμματος τοῦ Δουκίμου ἢ Δουκιών μαρτυροῦντος ὅτι ἐν γένει τὰ ναυτικὰ ζητήματα ἀπεφασίζοντο καὶ ἐδικάζοντο κατὰ τοὺς Ἱόδιους νόμους, ὅσάκις νεωτέρα τις νομοθετικὴ διάταξις δὲν ἔτρεποποιήσει τοὺς δρισμοὺς ἐκείνους, ἀλλ' ὅτι, ἐπειδὴ εἰσέφρησεν καταχρήσεις περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν Ἱόδιων νόμων, οὓς τινες παρεμβρφωσαν πρὸς τὸ τέλον αὐτῶν συμφέρον (καὶ τισις αὕτως ἐσχηματίσθη τὸ δεύτερον τῆς συλλογῆς μέρος), καὶ ἐπειδὴ ἡ τῶν πραγμάτων μεταβολὴ ἀπήτησεν ἐξ ἀνάγκης νέους νόμους τεθεῖναι ἀναπληροῦντας τὸ τοῖς παλαιοῖς ἐλλείπον καὶ μεταποιοῦντας ἐκείνους πρὸς τὸ κοσμιώτερον καὶ ειρηνότερον, ἐνομοθετήθησαν τοιοῦτοι μεταγενεστέρως παρὰ βασιλέων ἀγαπώντων τὸ δίκαιον· «ὅπου οὖν οὐχ εὑρίσκεται νέος νόμος παλαιῷ νόμῳ τῶν Ἱόδιων ἀντιταττόμενος, κατὰ τοὺς Ἱόδιους νόμους τὰ ναυτικὰ ζητήματα κρίνεται. Όπου δὲ ἔτεροι νόμοι,

ἐνεντιοῦνται αὐτοῖς, ἀργοῦσιν οἱ τῶν Ῥοδίων νόμοι, καὶ οἱ ἄλλοι τὸ κράτος ἔχουσιν.⁹

Ἡ κατ' οὐσίαν ἔρευνα τῶν διατάξεων τῆς ἀπεσχελούσης ἡμᾶς συλλογῆς χορηγεῖ ἐπίσης ἐπιχειρήματά τινας εἰς τοὺς ἀντιπάλους πρὸς στήριξιν τῆς κατὰ τῆς γνησιότητος τῶν νόμων τούτων δόξης των. Άλλ' ἐκτὸς δὲ τοικύτη λεπτομερής ἀνάλυσις τῶν δρισμῶν τοῦ Ῥοδίου νόμου κατὰ σύγκρισιν πρὸς τοὺς οὓς αὐτοῦ σχηματισθέντας Ῥομαϊκοὺς νόμους ἥθελεν ἐκτείνει ὑπέρ τὸ δέον τὰ εἰς τὸ εἰδός τῆς προκειμένης μολέτης ἐξ ἀνάγκης ἐπιβεβλημένα στενά ὅρια, δὲν νομίζω κανόνισμαίαν οὐδὲ ἀποφασιστικήν, ὡς πρὸς τὸ σπασχολοῦν ἡμᾶς ζητημα, τὴν περίστασιν ὅτι αἱ ἐκ τοῦ Ῥοδίου νόμου εἰς τὸν Πανδέκτην μετενεχθεῖσαι περὶ ναυτικῶν ζητημάτων διατάξεις δὲν συμφωνοῦσιν ἀκριβῶς πάντας πρὸς τοὺς ἀντιστίχους δρισμοὺς τῆς συλλογῆς. Ἐκ τῆς πρὸς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Εὑδαιμονος ἀπαντήσεως τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίου προκύπτει, ὅτι ὁ Ῥόδιος νόμος τότε μόνον ἀφηροῦσετο καθαρῶς παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, διαν μὴ ταῦς τῶν εἰς τὴν Ῥώμην ιδιαίτεραν νόμων γνωντιεῖτο, τὴν δὲ ἀρχὴν ταύτην εἴδομεν ἐπανειλημμένως προσμαρτυρουμένην καὶ ἐν τῷ προλόγῳ τῆς συλλογῆς, καὶ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ Δοκίμου, καὶ ἐν τῷ Ἑξαντίῳ τοῦ Ἀρμενοπουλου.

Οὗτος, ἐάν, ἐπὶ παραδείγματος, ἐν μὲν τῷ Ῥόδιῳ νόμῳ εὑρίσκωμεν τὴν συνεισφορὰν ἐπιβαλλομένην κατ' ἀρχὴν καὶ λόγῳ μερικῶν αἵχριῶν, ἐνῷ ἐν τῷ περὶ τοῦ Ῥοδίου νόμου τίτλῳ τοῦ Πανδέκτου ἡ πρὸς συνεισφορὰν ὑποχρέωσις περιορίζεται εἰς μόνην τὴν περίπτωσιν τῶν γενικῶν ἀδιαριῶν, οὐδὲν ἄλλο ἐκ τῆς διαφορᾶς ταύτης τῶν διατάξεων συνάγεται, ἢ ὅτι παραλαβόντες ἐκ τῶν Ῥοδίων νόμων τὴν ἀρχὴν τῆς συνεισφορᾶς οἱ Ῥωμαῖοι τὴν περιώρισαν εἰς μόνην τὴν περίπτωσιν τῶν γενικῶν ἀδιαριῶν, μὴ παραδεχόντες τὴν ἐπέκτασιν αὐτῆς καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην τυχαίαν θαλασσίαν ζημίαν¹⁰ ἐν ἄλλαις λέξεσι δὲν ἴνθησαν νὰ δώσωσι κύρος εἰς τὸ εἰδικὸν τοῦτο καὶ ἐπικριτικὸν δίκαιον εἰμὴ καθ' οὓς μόνον περίπτωσεις τὰ ἀναφυόμενα ναυτικὰ ζητήματα δὲν ἐλύοντο ἔλλως ὑπὲρ τῶν νεωτέρων τῆς Ῥώμης νόμων. Βεβαίως κατὰ τὴν υπισχήη τῆς ναυτιλίας ἡλικίαν, δὲ δηλογάτης ἡκμάζει τὸ ναυτικὸν τῶν Φοινίκων κατὰ τὴν διαδεκάτην ἡ ἐνδεκάτην π. Χ. ἐκατοντακετηρίδια, ἡ ἐπέκτασις τῆς συνεισφορᾶς καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐκ τυχίου τῆς ναυτιλίας δυστυχήματος ἐπισκηπτούσας ζημίας ἥτον ἀναπόφευκτον μέτρον πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ναυτιλλούμενων.

Οἱ φυσικοὶ κίνδυνοι τῆς ναυτιλίας, εἰς οὓς προστίθεντο καὶ οἱ ἐκ τῶν κοινοτάτων τότε πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, ἐνέπνευσαν τὴν ἰδέαν τοῦ συντακτισμοῦ εἰς τοὺς ναυτιλλούμενους, ἐξ ἣς βραδύτερον ἐμορφώθη-

τὸ συνάλλαγμα τῆς ἀσφαλείας. Πάσσα θαλασσία ἀποστολὴ ἀπετέλει ἀληθῆ ἀλληλασφάλειαν μεταξὺ τοῦ κυρίου τοῦ πλοίου, τῶν φορτωτῶν, καὶ τῶν ἐπιβατῶν. Τὸ σύνολον τῶν ἐπὶ τοῦ πλοίου ἐκτεθειμένων συμφερόντων ἐλογίζετο ὡς μία διμάς, ἡς ἔκχεσον μέρος ἐνείχετο ἀλληλεγγύως πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ δλου.

Τὴν σχέσιν ταύτην εὑρίσκομεν καὶ βραδύτερον ἀναγνωριζούμενην ὑπὸ τῶν νεωτέρων ναυτικῶν νομοθεσίῶν, ὑπὸ τὸ ὄνομα germinatioν ἀποτέλεσμα δὲ αὐτῆς ἥτον ἡ πρὸς συνεισφορὰν ὑποχρέωσις ἀπάντων ὑπέρ τῶν κατὰ τὸν πλοῦν ἐξ οἰωνῶν ποτούσιον θαλασσίων γεγονότων ζημιώθεντων. Οἱ τι ἐγίνετο κατὰ τὴν δεκάτην ἡ ἐνδεκάτην μ. Χ. ἐκατοντακετηρίδα, καὶ τοι ἀπόδον εἰς τὰς περὶ κοινῶν ἀλιχριῶν ἀρχὰς τῶν νεωτέρων νομοθεσίῶν, διατί νὰ τὸ θεωρήσωμεν παράλογον ἐνεργούμενον κατὰ τὴν δεκάτην ἡ ἐνδεκάτην ἐκατοντακετηρίδα π. Χ., ὅτε ἡ ναυτιλία ἥτου διλιγότερον ἀσφαλής καὶ ἀπήτει μείζονα ἐνθάρρυνσιν πᾶσαν ναυτικὴ ἐπιχείρησις;

Ἄν αἱ βραχεῖαι αὖται παρατηρήσεις, δὲ προχειροῦς ἥδυνθήημεν νὰ ἐκθέσωμεν σήμερον ἐπὶ ζητήματος τοσοῦτον ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ τροσοῦτον ἀμφισβητουμένου, δὲν κατορθώσωσι νὰ φέρωσι τὴν πεποίθησιν εἰς τοὺς ἀκροωμένους, ἐλπίζω τούλαχιστον νὰ συντελέσωσιν εἰς νέαν τοῦ ἐλληνικωτάτου τούτου θέματος ἐπεξεργασίαν, ἐξ ἣς πιθανῶς θέλει ἐπέλθει εὐτυχεστέρας καὶ εὐνοϊκωτέρας ὑπέρ τῆς γνησιότητος τῶν Ῥοδίων νόμων ἀπόφασις παρὰ τὴν μέχρι τοῦδε ἐπικρατοῦσαν παρὰ τοῖς πλείστοις συγγραφεῦσα.

Δὲν δύναμαι δὲ, Κύριοι, νὰ περάνω τὸν λόγον μου, χωρὶς ν' ἀποδίψω ἐνταῦθα δημοσίως πρὸς τοὺς ἀξιοτίμους συναδέλφους μου τὸν φόρον τῆς ζωηροτάτης εὐγνωμοσύνης μου ἔνεκα τῆς τιμῆς ἥς ἐκ δευτέρου μὲ τῇσισεν ἥ εύνοική καὶ συγκαταβατική αὐτῶν ψῆφος, νὰ ἐκφράσω δὲ τὰ αἰσθήματα τοῦ βαθυτάτου σεναρίου μου πρὸς τὸν Μεγαλειότατον Βασιλέα, τὸν κραταιὸν προστάτην τοῦ ἔθνους τούτου καθιδρύματος, οὗ ἡ ἀνωτάτη θέλησις ἐπικυρώσασα τὴν ἐκλογὴν τῶν συναδέλφων μου μοὶ ἀνέθετο τὴν κατὰ τὸ ἀρξάμενον ἀκαθηματικὸν ἔτος διοίκησιν τοῦ Πανεπιστημίου, εἰς ἥς τὴν ἐπιτυχῆ ἐκβασίν αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν ἀδελφικὴν σύμπραξιν καὶ συνδρομὴν τοῦ τε ἐπαξιωτικήσαντος κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος τὰ πράγματα τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ἀντιπρυτάνεως Κ. Θ. Ορφανίδου, τῶν ἀξιοτίμων μελῶν τῆς ἀκαδημαϊκῆς Συγκλήτου, καὶ ἀπάντων ἀνεξιρέτως τῶν συναδέλφων μου, καὶ τέλος νὰ ἐκφράσω μετά παπαθήσεως τὴν προσδοκίαν ἡμῶν σλων πρὸς τὴν εὐτυχῶς συνηγμένην σήμερον ἐνταῦθα φιλότιμον καὶ φιλόμουσον τῶν διμιλητῶν ἡμῶν νεολαίκων, δὲν ἀφιερουμένη καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἀ-

πολιτειακῶς καὶ μετὰ τῆς διακρινόσης αὐτὴν θερμουργοῦ φιλοπονίας εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς σπουδῆς τῶν ἐν τῷ τεμένει τούτῳ τῶν Μουσῶν διδασκομένων παντὸς κλάδου μαθημάτων, καὶ ἀπέχουσα πάσης ἀλλοτρίας καὶ ἀντιφρτικῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀκαδημαϊκῆς φοιτήσεως ἴδεας καὶ πράξεως, θέλει ἀποδεῖξει ὅτι ἔκτιμῷ τὸ εὐτύχημα τοῦ νὰ εὑρίσκῃ ἐντὸς τῆς πατρίδος, πλησίον τοῦ πατρικοῦ οἴκου, καὶ ἄνευ ἐκτάκτων θυσιῶν, ἀνωτέρων τῶν ἡμετέρων δινάμεων καὶ πόρων, πηγὴν ἀφθονον εἰς τὴν δύναται προγείρως ν' ἀντλῇ τὰ νάματα πάσης ἐπιστήμης, προσηκόντως δ' ἐμφρονμένη τῆς ἐν τῷ ἐθνικῷ τούτῳ πανδιδακτηρίῳ προσφερομένης αὐτῇ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν λογικῆς τροφῆς, θέλει ἀμείβει αὐτοὺς διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ της, οὕτω δὲ προαλειφθῆ ἐπαξίως τοῦ μεγάλου ἡμῶν παρελθόντος, καὶ τοῦ, σὺν Θεῷ δ' εἰρήσθω, ἵτι μείζονος ἡμῶν μέλλοντος, εἰς τοὺς παντοδαποὺς ἀγῶνας τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου, εἰς οὖν τὰ πρόθυρα εὐτυχῶς σήμερον ἴσταται.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ.

Τὸν Μάιον, τὸν ιούνιον καὶ τὸν ίούλιον τοῦ ἐνετῶτος ἔτους ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς παιδείας ὑπουργείου τρεῖς ἐκθέσεις μετὰ πινάκων, ἰστοροῦσαι τὴν ἐν γένει κατάστασιν τῆς παιδείας ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸ παρελθόν 1869 ἔτος. Ταῦτας δημοσιεύοντες καὶ διὰ τῆς Παρθένας ὡς ἀξίας ἀναγνώσσονται, συγκεφαλαιοῦμεν χάριν εὐκολίας τοῦ ἀναγνώστου τὸ περιεχόμενον τῶν πινάκων, παραθέτοντες καὶ τὰ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου παρίσματα τῶν παρελθόντων ἐτῶν, διότι αἱ ἐν Ἑλλάδι ἐκδιδόμεναι πολιτειογραφικαὶ (στατιστικαὶ) εἰδήσεις ἀναγκαῖουσιν ἡμᾶς νὰ ἐπιφωνῶμεν συνεχῶς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐκεῖνο· «ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ποῦ ἐστιν ἡ ἀλήθεια;»

Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἐδίδαξαν τὸ 1869 51 καθηγηταί, ἐδιδάχθησαν δὲ φοιτηταί 1205. Τὸ ὑπουργείον λέγει διὰ ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τοῦ ἀνωτάτου τούτου ἐκπαιδευτικοῦ καταστήματος μέχρι τοῦ 1869, ἦτοι ἐν διαστήματι ἐτῶν 32, διήκουσαν τῶν μαθημάτων 5,245, ἦτοι 165 μαθηταί κατ' ἔτος. Ἀλλὰ παρατηρητέον μὴ εἶναι ἐσφαλμένη ἡ εἰδησίς αὗτη.

Τῆς δὲ μέσης παιδείας αἱ παραδόσεις ἐγένοντο εἰς 15 γυμνάσια καὶ 144 Ἑλλην. σχολεῖα ὑπὸ 94 καθηγητῶν καὶ 236 διδασκάλων πρὸς 5,971 μαθητάς. Πρὸς τούτοις ἐδιδάχθησαν 115 μαθηταί ἐκκλησιαστικὰ μαθήματα εἰς τέσσαρα σχολεῖα ὑπὸ 42 καθηγητῶν καὶ 19 διδασκάλων, καθὼς καὶ 83 ἔτεροι τὴν ναυτικὴν εἰς 82 σχολεῖα ὑπὸ 6 διδασκά-

λαν. Τὸ πῆρον δὲ καὶ ἐνδεκα ἰδιωτικὰ σχολεῖα ἀρένων μετὰ 564 μαθητῶν, καὶ δώδεκα κορασίων μετὰ 1025 μαθητριῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἀνωτάτης καὶ μέσης παιδείας τῆς δὲ δημοτικῆς σχολεῖα μὲν ὑπῆρχον 1140, διδάσκαλοι δὲ 1230 καὶ μαθηταὶ ἀμφοτέρων τῶν φύλων 60,634.

Ἐδιδάχθησαν ἄρα ἐντὸς τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, τοῖς γυμνασίοις, τοῖς ἐλληνικοῖς καὶ τοῖς δημοτικοῖς σχολεῖοις μαθηταὶ 68,008.

Διὰ τὴν δημοτικὴν παιδείαν ἐδαπανήθησαν δρ. 879,420, διὰ δὲ τὴν ἐλληνικὴν οὐδὲν λέγει ἡ ἀρμοδία ἔκθεσις.

Ο πλευραμὸς τῆς Ἑλλάδος συνέκειτο τὸ 1869 κατὰ τὴν μίαν τῶν ἐκθέσεων εἰς 1,304,263 κατοίκους. Σημειώτεον δικαῖος ὅτι μεταξὺ τῶν μαθητευομένων εἰσὶ καὶ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Τὸ 1853 ἐμαθήτευσαν 46,327, ἐδίδαξαν 695 εἰς 483 ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα καὶ ἐδαπανήθησαν 643,858 δρ. (¹).

Τὸ 1854 ἐμαθήτευσαν 38,018, ἐδίδαξαν 688 εἰς 479 σχολεῖα, καὶ ἐδαπανήθησαν 884,429 δρ. (²).

Τὸ 1855—1856, μαθηταὶ 58,674, διδάσκαλοι 1111, σχολεῖα 860, καὶ δαπάναι 735,181 (³).

Τὸ 1858, μαθηταὶ 64,064, διδάσκαλοι 904, σχολεῖα 945, δαπάναι 1,394,184 (⁴).

Τὸ 1866, μαθηταὶ 76,000, σχολεῖα 1407 (⁵) καὶ τὸ 1868, μαθηταὶ 78,637, ἥτοι δέκα χιλιάδες ὀλιγότερον τῶν διδαχθέντων κατὰ τὸ 1869, διεξιδούμενον ἀνωτέρω.

Καὶ τετάρτη δὲ ἀξία λέγου ἔκθεσις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὑπουργείου, ἡ περὶ τῶν αἰληροδοτημάτων ὃσα ἀφιερώθησαν ὑπὸ περισπουδάστων ὁμογενῶν εἰς τὴν παιδείαν τῆς Ἑλλάδος. Κατ' αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 1835 μέχρι τέλους τοῦ 1869 τὸ ποσὸν αὐτῶν μετὰ τοῦ τόκου ἀνέσθη εἰς 6,150,456, ἐξ ὧν μετὰ δαπάνην 2,926,546 δραχ. εἰς ἀνέγερσιν μουσίου, ἐκπαιδ. καταστημάτων, συντήρησιν ὑποτρόφων καὶ καθεξῆς, διπολείποντας δραχ. 3,223,910. Παρατηρητέον δὲ διὰ μεταξὺ αὐτῶν δὲν περιλαμβάνονται καὶ τὰ παρ' ἄλλων διαχειριζόμενα, οἷον τὰ τοῦ πανεπιστημίου, Ἀμαλιείου, φιλεκπαιδ. ἐταιρίας, δραχμοτροφείου Χ. Κώστα, ἀρχαιολ. ἐταιρίας, Ζαπέιου, Ἀστεροσκοπείου, Πολυτεχνείου, Δακτηρίας κλ.

Εἰς τὰς περὶ τῆς παιδείας ἐκθέσεις ἀναγνώσκο-

(¹) Πανδ. τόμ. Δ', σελ. 227.

(²) Πανδ. τόμ. Γ', σελ. 359.

(³) Πανδ. τόμ. Ζ', σελ. 539.

(⁴) Πανδ. τόμ. Θ', σελ. 496.

(⁵) Πανδ. τόμ. ΙΘ', σελ. 338.